

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“Azərbaycanda milli mühasibat uçotu standartlarının tətbiqi problemləri
və həlli yolları”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Alıyev Anar Tofiq Oğlu

BAKİ – 2019 cu il

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.u.f.d., dos Əhmədov Fariz Saleh oğlu

“ ____ ” _____ 2019-cu il

“Azərbaycanda milli mühasibat uçotu standartlarının tətbiqi problemləri və həlli yolları”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060402-Mühasibat uçotu və audit

İxtisaslaşma: Xidmət sferasında mühasibat uçotu və audit

Qrup: 420

Magistrant
Aliyev Anar Tofiq Oğlu

Elmi rəhbər
i.e.n., dos.Əbdülhəsənov Tural Tofiq oğlu

Proqram rəhbəri
i.e.n., dos.Seyfullayev İlqar
Zülfüqar oğlu

Kafedra müdiri
i.e.d., professor Kəlbəliyev Yaşar
Atakişi oğlu

İxtisarlər Və İşarələr

MHBS-	Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartları
MMUS-	Milli Mühasibat Uçotu Standartları
MUBS-	Mühasibat Uçotu Beynəlxalq Standartları

Summary

The actuality of the subject. The International Financial Reporting Standards (IFRS) in many countries have become a part of national legislation or common practice today. Azerbaijan, as well, has made the first steps towards the adoption of IFRS taking into view the national specifics. However, the adapting international standards adaptation process has caused problems requiring their urgent solution. The stages of the IFRS implementation in Azerbaijan and the problems arising at each of these stages have been identified. The tools to be used for problem solution have been proposed and analyzed. As a result of the research done the shortcomings of current accounting system reform and ways to optimize the implementation of the IFRS in Azerbaijan have been highlighted.

Purpose and tasks of the work. The main objective of the research is to critically analyze the theoretical and methodological foundations, principles and practical aspects of financial reporting and to prepare proposals and recommendations for further improvement of the relevant system.

Object of research. Is the accounting strategy implemented by the Republic of Azerbaijan.

The subject of the research is the mechanism of assessing theoretical and methodological foundations, principles and strategies for formulating the financial statements.

Theoretical and methodological basis of the research is composed of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan, the Tax Code, the Law on Accounting, International Financial Reporting Standards, National Accounting Standards and other normative-legal documents. In the research process, logic, monographic, comparisons, analyzes, and methods that are specific to financial accounting and reporting have been used.

Practical significance of the research. The practical significance of the case study is determined by the fact that substantiated approaches and practical provisions can be used in the process of further improving the national accounting and financial reporting standards in the country.

Volume and structure of work. Dissertation consists of introduction, 2 chapters, results and suggestions, a list of literature.

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	7
--------------------	----------

I FƏSİL. Beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarının tətbiqinin nəzəri- metodoloji aspektləri

1.1 Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasının nəzəri əsasları.....	10
---	----

1.2 Beynəlxalq təcrübədə mühasibat uçotu sahəsində aparılan islahatlar.....	24
---	----

1.3 MMUS- ndan Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına keçid və yaranmış çətinliklər.....	34
--	----

II FƏSİL. Azərbaycanca beynəlxalq standartlarının əsasında cavab verən milli uçot sisteminin yenidən təşkilinin mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi

2.1 Azərbaycanda MHBS-n əsasında cavab verən milli uçot sisteminin yenidən təşkili strategiyası.....	38
---	----

2.2 Mühasibat balansı üsürlərinin inteqrasiyanın mövcud vəziyyətinin təhlili.....	52
--	----

2.3 Yeni qəbul edilmiş maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim olunması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi.....	56
---	----

III FƏSİL. Azərbaycanda MMUS- nın tətbiqinin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi

3.1 Azərbaycanda MMUS- nın tətbiqinin qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi.....	61
---	----

3.2 Maliyyə hesabatlarının şəffaflığı və təqdimatı üzrə nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi.....	67
---	----

3.3 Azərbaycanca MMUS- nın tətbiqinin müxtəlif formalarının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.....	71
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	76
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT.....	78
CƏDVƏLLƏRİN SİYAHISI.....	82

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Mühasibat (maliyyə) hesabatının tərtib olunması uçot prosesinin sonuncu və əhəmiyyətli mərhələsidir. Mühasibat (maliyyə) hesabatında müəssisənin istehsalat-təsərrüfat və maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında ümumi informasiyalar qeyd olunur. Maliyyə hesabatlarının məlumatlarından müəssisənin ayrı-ayrı bölmələrində təsərrüfat fəaliyyətini qiymətləndirmək, onun müsbət tərəflərini və çatışmazlıqlarını müəyyən etmək, plandan kənara çıxmaların səbəblərini aşkar etmək, bütövlükdə müəssisənin işinin əlverişliliyini təhlil etmək və başqa bir çox məqsədlər üçün istifadə olunur. Bu məqsədlə istifadə olunan məlumatın düzgünlüyü xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Dünya ölkələrində mühasibat uçotu və mühasibat hesabatının tərəqqisi təcrübəsindən məlum olur ki, hesabatın təyinatı üzrə xarakteristikasını təyin edən qəbul olunmuş prinsiplər və bu prinsiplərə verilən tələblər vardır. Müasir dövrdə dünyanın bir çox ölkələri, eyni zamanda ARda həmin həmin əsas tələbləri qəbul etmişdir. Belə ki, ölkəmizdə mühasibat uçotu və hesabatın beynəlxalq təcrübədə qəbul olunmuş qayda-qanunlara uzlaşdırılması yönündə bəzi normativ-hüquqi sənədlər - “Mühasibat uçotu mövzusunda AR-nın Qanunu” (2004), “Mühasibat uçotu haqqında Qanunun tətbiqi haqqında” AR dövlət başçısının fərmanı (7 fevral 2005-ci il), Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin qəbul etdiyi “2005-2008-ci illərdə MMUS- nın tətbiqi üzrə Proqram” qəbul edilmiş və həmin Proqram çərçivəsində kommərsiya təşkilatları üçün 37, büdcə təşkilatları üçün 24 və qeyri-hökumət təşkilatları üçün 1 MMUS- hazırlanmış və onların praktiki tətbiqinə başlanılmışdır.

Maliyyə nəzarətinin müxtəlif növləri arasında audit nəzarəti əsas yer tutur. Ona görə ki, audit dövlətin maliyyə-iqtisadi siyasətinin müvəffəqiyyətli bir şəkildə yürüdülməsi və maliyyə dəyişməzliyinin bərqərar olunması üçün imkan yaratmaqla, qanunçuluğa əməl olunmasınna, mülkiyyətin mühafizəsinə, maliyyə vəsaitlərindən doğru, əlverişli və qənaətli bir şəkildə istifadə edilməsinə xidmət göstərir, büdcə və maliyyə intizamının fərqli pozuntularını müəyyən etməyə

kömək göstərir, qeyri-qanuni olaraq xərclənmiş vəsaitləri müəyyən etməyə və onların bərpasına şərait yaradır.

Hal-hazırda auditin metodologiyasının təkmilləşdirilməsi və inkişafı təşkilatın maliyyə-iqtisadi vəziyyəti haqqında cəmiyyətin tələbini tam ödənilməməsi və maliyyə (mühasibat uçotu və vergi) auditinə istiqamətləndirilməsi ilə bağlıdır. Eyni zamanda iqtisadi auditin inkişafının zəruriliyi və auditin istifadəçilərinin – səhmdarların, müldkiyyətçilərin, investorların, kreditorların maraqlarına tam adaptasiyası obyektiv xarakter daşıyır. Mühasibat uçotu nöqtəyi nəzərəndən hesabatın dürüstlüyünün təsdiq edilməsi ilə yanaşı eyni zamanda onun iqtisadi məzmunu mövqeyindən qiymətləndirilməsi, təşkilatın fəaliyyətinin fasiləsizliyinin mümkünlüyünün qiymətləndirilməsi, eləcə də təşkilatın rəhbərliyinin işinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi auditin məqsədini təşkil edir. Məsələlərin belə qoyuluşu və həll metodları üzrə həmin istiqamətlər analitik problemlərin tərkib elementləri olmaqla auditin məqsədlərini yüksək səviyyədə təmin olunmasının zəruriliyini ön plana çəkmişdir. Bütün bunlar dissertasiya işinin mövzusunun aktual etmiş, onun predmetini, obyektini və tədqiqatın məzmununu müəyyənləşdirmişdir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi. Biznesdə hər hansı bir iqtisadi qərarın qəbul edilməsi mövcud informasiyanın keyfiyyətindən çox asılıdır. Bu da istifadə olunan informasiyanın dürüstlüyünün təmin olunması məqsədi ilə onların müstəqil auditor yoxlanmasının vacibliyini şərtləndirir. İqtisadi ədəbiyyatlarda mühasibat (maliyyə) hesabatlarının auditor yoxlanmasının istiqamətləri, metodları ilə əlaqədar tədqiqat işlərinə rast gəlinir. Məsələnin tədqiqi ilə əlaqədar dövlət iqtisadçı alimlərindən V.T. Novruzovun, S.Y. Müslümovun, İ.M. Abbasovun, S.M. Səbzəliyevin, Q. Abbasovun, R.N. Kazımovun, N.M. İsmayılovun, Ç.R. Yüzbaşevin və başqalarının, eləcə də xarici iqtisadçı alimlərin – R.A. Alborovun, M.V. Melnikin, V.Q. Koqdenkonun, O.A. Efimovanın və başqalarının etdiyi araşdırma işlərini vurğulamaq olar. Həmin müəlliflərin elmi

işlərində məsələnin metodoloji və metodiki istiqamətləri müəyyən səviyyədə tədqiq edilmişdir.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat prosesində statistik, sintez və müqayisəli təhlil metodlarından geniş istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri. Tədqiqatın aparılmağına əngəl olan nəzəri-metodoloji çatışmazlıqlar, yetərli informasiya bazasının olmamağı və s.

Dissertasiya işinin strukturu və həmci. Magistr dissertasiya işi girişdən, üç fəsildən, yarım fəsillərdən, sxem, qrafik və şəkillərdən, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Elmi iş 80 A4 səhifəsindən ibarətdir.

I FƏSİL. Beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarının tətbiqinin nəzəri- metodoloji aspektləri

1.1 Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasının nəzəri əsasları

Milli sərhədləri tanımayan iqtisadi və maliyyə münasibətlərinin qloballaşdırılması və beynəlmilləşdirilməsi obyektiv olaraq mühasibat uçotu qaydalarının və maliyyə hesabatlarının unifikasiyaya və bununla da onların standartlaşdırılmasına dair tələbatın yaradılmasına səbəb olmuşdur.

MHBS- iqtisadiyyatın beynəlxalq səviyyədə inteqrasiyası, transmilli korporasiyaların fəaliyyəti, beynəlxalq maliyyə və investisiya bazarlarının intensiv inkişafı ilə əlaqədar meydana gəlmişdir.

Başqa sözlə, mühasibat uçotu sahəsində standartlaşdırmanın zəruriliyi məsələsi milli iqtisadiyyatların beynəlxalq səviyyədə inteqrasiya olunması şəraitində bazar münasibətlərini əks etdirən informasiyaların müəyyən olunmuş qaydada uçota alınması və istifadəçilərə daha anlaşılıqlı və etibarlı şəkildə çatdırılması ilə özünü büruzə vermişdir.

Bu baxımdan, ölkə iqtisadiyyatında dövlət və yerli (bələdiyyə) büdcə gəlirlərinin mövcud mənbələr üzrə mədaxilinin, büdcə xərclərinin müəyyən olunmuş istiqamətlər əsasında təyinatı üzrə ödəmələrinin, habelə sahibkarlıq subyektlərinə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların, xüsusən xarici investisiyaların yönəldilməsi nəticəsində, həmin təsərrüfat subyektlərində maliyyə resurslarından səmərəli istifadəsinin şəffaflığını təmin edən Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının və ya bu standartlara əsaslanan MMUS- nın tətbiqi üzrə dövlət tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi gündəmdə duran əsas məsələlərdən biridir.

Respublikamızda iqtisadi islahatların aparılması və bunun nəticəsi kimi yeni mülkiyyət münasibətlərinin və obyektlərinin qurulması, formalaşdırılması və inkişafı ilə əlaqədar, beynəlxalq tələblərə uyğun olaraq qəbul olunmuş və Ölkə iqtisadiyyatının ayrı-ayrı sahələrini tənzimləyən normativ-hüquqi aktlarda verilmiş

bir sıra anlayışlar 1995-ci ildə qüvvəyə minmiş «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda əks etdirilmədiyi və ya bu qanunla müəyyən edilən müvafiq uçot qaydalarına zidd olduğu üçün qeyd edilən normativ-hüquqi aktlar ilə sözügedən Qanun arasında uyğunsuzluqlar yaranmışdır.

Mövcud olan maddi mülkiyyəti yaratmaq, qorumaq və artırmaq arzusunun yerinə yetirilməsinin mümkünlüyü yalnız ilkin kapitalın mənbəyindən asılı deyil, həmçinin idarəedənlərin (idarə heyətinin, rəhbərliyin) peşəkarlıq səviyyəsi ilə ölçülür. Bazar münasibətləri şəraitində idarəetmənin rolu və funksiyası dəyişmiş və təşkilatların maliyyə - təsərrüfat fəaliyyətinin idarə olunmasının yeni cəhətlərini əks etdirir.

İdarəetmə ictimai əmək bölgüsü prosesində formalaşan xüsusi fəaliyyət növüdür. Öz növbəsində, idarəetmə fəaliyyəti ixtisaslaşma prosesində bir sıra funksiyalara ayrılır və ya idarəetmənin xüsusi sahələri üzrə ixtisaslaşır.

Bununla yanaşı, idarəetmə fəaliyyətinin təşkilati quruluşu özündə idarəetmə obyektlərini və idarəetmə orqanlarının birləşdirir.

İdarəetmə obyektləri müxtəlif mülkiyyətə və təşkilatı-hüquqi quruluşa malik olan mühasibat uçotu subyektlərindən (kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatlarından) və onların bölmələrindən ibarətdir. İdarəetmə orqanları isə sözügedən subyektlərinin təsərrüfat fəaliyyətlərində müşahidə aparmaqla, onların fəaliyyətlərini proqnozlaşdırır və tənzimləyir, habelə fəaliyyət növlərinin həyata keçirilməsinə nəzarət edir.

İdarəetmənin əsas və başlıca aləti mühasibat uçotu subyektinin təsərrüfat fəaliyyətinin məqsədlərinin həyata keçirilməsini təmin edə biləcək idarəetmə orqanının qərarları hesab olunur. İdarəetmə obyektləri və idarəetmə orqanları öz aralarında müəyyən qarşılıqlı əlaqədə olmaqla müxtəlif elementləri özündə birləşdirir ki, bu da idarəetmə sistemi adlanır.

İdarəetmə sistemində iki növ əlaqə - birbaşa və əks əlaqələr mövcuddur. Onlar son nəticədə idarəetmə funksiyasının müxtəlifliyini müəyyən edir.

Birbaşa əlaqə idarəetmə orqanlarının idarəetmə obyektlərinə müəyyən təsirini xarakterizə edir. Bu cür təsir müəyyən səviyyədə səmərəli ola bilər və onun vasitəsilə qarşıya qoyulan məqsədə, ancaq idarəetmə orqanının idarəetmə obyektinin vəziyyəti, təbii və sosial şəraiti barədə yaxşı məlumatlandırılması hallarında nail olmaq olar.

Bununla əlaqədar olaraq, idarəetmə obyektləri haqqında məlumat əldə etmək, onların fəaliyyətini təhlil etmək və qəbul olunmuş qərarlar üzərində nəzarət etmək zərurəti meydana çıxır. Bu obyektiv zərurət idarəetmə obyektlərinin həqiqi vəziyyətini xarakterizə edən idarəetmə sisteminin əks əlaqəsini əmələ gətirir.

İdarəetmə təşkilatın maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin məqsəd və vəzifələrini müəyyən edən proqnozlaşdırmadan başlayır. Proqnozlaşdırma (planlaşdırma) təşkilatın gələcəkdə qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün həyata keçiriləcək fəaliyyət qaydasının formalaşması prosesini əks etdirir. Proqnozlaşdırmanın məlumat bazası maliyyə, vergi, statistik hesabatlarında, normativ-hüquqi və digər normativ aktlarında təqdim olunmuş göstəricilərin məcmusudur.

Planlaşdırma özü də idarəetmə obyektləri haqqında əldə olunan informasiyanın təhlil edilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Təhlil üçün idarəetmə obyektinin vəziyyəti haqqında zəruri informasiyanın olması tələb olunur.

Başqa sözlə, idarəetmə təşkilatın məqsədinə çatması üçün proqnozlaşdırmadan, mühasibat uçotunun aparılmasından, nəzarət sistemindən əldə edilmiş informasiyadan düzgün istifadə edilməsi prosesidir.

Ümumiyyətlə, idarəetməni iqtisadi informasiyasız təsəvvür etmək mümkün deyil. Bu cür informasiyanın toplanması, qeydə alınması, saxlanılması və işlənməsi idarəetmənin ən mühüm funksiyalarından biri olan mühasibat uçotunun vasitəsilə yerinə yetirilir. Son nəticədə həmin informasiyaların strukturlaşdırılmış təqdimatı maliyyə hesabatlarıdır,

Mühasibat uçotunun əsas funksiyası təşkilatın aktivləri, öhdəlikləri, kapitalı və onların hərəkəti haqqında pul ifadəsində ümumiləşdirilmiş informasiyanın müəyyən olunmuş tələblər əsasında uçota alınması üzrə sistemini təşkil edir. Bunun

üçün mühasibat uçotu maliyyə hesabatları elementlərinin (aktivlərin, öhdəliklərinin, kapitalın, gəlir və xərclərin) tanınması, ölçülməsi, qeydə alınması və daha sonra maliyyə informasiyasının istifadəçilərə təqdim edilməsi, həmçinin bu informasiyanın təhlil etmə bacarığı mühasibat uçotu prosesinin əsas şərtlərindən biri hesab olunur. (A.Kərimov,2014)

Başqa sözlə, təşkilat tərəfindən mühasibat uçotunun aparılması üzrə sistemli qaydada təşkil olunmuş informasiyanın alınması, onun həyata keçirdiyi fəaliyyətlə bağlı təsərrüfat proseslərini idarə etmək üçün istiadə edilir.

Belə ki, baş vermiş hadisə və proseslərin, həmçinin əməliyyatların kəmiyyət və keyfiyyəti haqqında məlumatları qeydə almaq zərurəti yaranır ki, bu da mühasibat uçotunun əsas və ən başlıca üsullarından olan ikili mühasibat yazılışları ilə aparılır.

İkili mühasibat yazılışları ilə mühasibat uçotunda qeydə alınan təşkilatın maliyyə-təsərrüfat əməliyyatları üzrə ilkin məlumatlar mühasibat uçotu registrlərində əks etdirilir. İdarəetmə məqsədi ilə istifadəçilərə lazımı informasiyaların mühasibat uçotu registrlərində işlənməsi nəticəsində müvafiq maliyyə hesabatları tərtib edilir.

Bazar münasibətləri mühasibat uçotunun qarşısında bir sıra yeni və mühüm vəzifələr qoyur ki, bu da əsasən mülkiyyət formasının, idarəetmənin forma və metodlarının, mühasibat uçotu subyektləri arasındakı mövcud təsərrüfat əlaqələrinin kökündən dəyişməsi ilə əlaqədardır. Bununla əlaqədar olaraq hazırkı bazar iqtisadiyyatı şəraitində mühasibat uçotunun qarşısında aşağıdakı əsas vəzifələr durur .

- İqtisadi rəqabət şəraitində sahibkarlıq fəaliyyətinin əsas məqsədinə (əmək məhsuldarlığının, rentabelliyyətinin, istehsal potensialının səmərəliliyinin və bunların nəticəsi kimi mənfəətin artırılmasına) nail olmaq üçün təşkilatın inkişaf proqnozlarının (planlarının) yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək;

-Təşkilatın baş vermiş bütün maliyyə-təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotunda, maliyyə nəticələrinin isə maliyyə hesabatlarında düzgün əks etdirilməsini təmin etmək;

-Mülkiyyət formasından asılı olmayaraq təşkilata məxsus əmlakın mühafizə edilməsi məqsədi ilə onların bütün hərəkət mərhələlərində mövcudluğunun, vəziyyətinin, həmçinin müvafiq müqavilələrin icrası ilə bağlı ödənişləri müəyyən olunmuş qaydalara uyğun olaraq mühasibat uçotunda əks etdirmək;

-Məhsulun istehsalı, işin, xidmətin göstərilməsi ilə əlaqədar məsrəflərin, həmçinin məhsulun (işin, xidmətin) satışı üzrə xərclərinin (maya dəyərinin), düzgün hesablanması təmin etmək;

-Təşkilatın maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətində baş verə biləcək mənfi halların qarşısını almaq və maliyyə sabitliyini təmin etmək məqsədi ilə daxili ehtiyatları aşkarlayıb, onları mühasibat uçotunda əks etdirmək;

-Maliyyə hesabatlarının istifadəçiləri üçün təşkilatın əmlak və maliyyə vəziyyəti haqqında tam və düzgün informasiyaları hazırlamaq.

Deməli, mühasibat uçotunun hazırkı mərhələdə mühüm vəzifələrindən biri maliyyə hesabatlarının istifadəçiləri üçün lazımi məlumatlar sistemini yaratmaqdan ibarətdir və maliyyə hesabatları bilavasitə bu məqsədə xidmət edir.

Eyni zamanda, hesabat dövrü ərzində cari mühasibat uçotu məlumatları vasitəsilə proqnozlaşdırılmış işlərin yerinə yetirilməsinə və təşkilatın sərəncamında olan maliyyə resurslarının istifadəsinə tam nəzarət etmək mümkün deyil.

Beləliklə, idarəetmə heyəti tərəfindən lazımi informasiyaların toplanması və bunun nəticəsi kimi düzgün qərarların verilməsi, habelə təşkilatın maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti üzərində nəzarətin həyata keçirilməsi üçün hesabat ili ərzində mühasibat uçotu, hesabat ilinin sonunda isə maliyyə hesabatları mühüm vasitə hesab olunur.

Başqa sözlə desək, mühasibat uçotunun son mərhələsini hesabatların tərtibi təşkil edir.

Maliyyə hesabatlarının tərtibi zamanı informasiya mənbəyi kimi mühasibat uçotu registrlərində olan məlumatlarından istifadə olunur. Mühasibat uçotu və maliyyə hesabatları bir prosesin iki mərhələsindən ibarət olmaqla qarşılıqlı əlaqədədir və bir-birini tamamlayır.

Maliyyə hesabatlarının göstəricilərinə əsasən maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin təhlili aparılır, bu sahədə yol verilən nöqsan və çatışmazlıqlar müəyyənləşdirilir, istifadə edilməmiş daxili ehtiyatlar aşkara çıxarılır.

Bu səbəbdən həmin hesabatlar yalnız təşkilatın maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini nəzarət etmək üçün deyil, eyni zamanda bir qayda olaraq onun keçən dövrə aid olan hesabatları diqqətlə öyrənildikdən sonra gələcək dövrlər üzrə fəaliyyətinin proqnozlaşdırılması üçün nəzərdə tutulur.

Maliyyə hesabatlarının tərtibi mühasibat uçotu prosesinin sonuncu mərhələsi olduğundan bu məqsədlə həmin hesabatlar sözügedən məlumatları bilavasitə ümumiləşdirmək və sistemləşdirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Beləliklə, mövcud mühasibat uçotu modelinə uyğun olaraq iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış idarəetmə və işgüzar qərarların verilməsi üçün zəruri hesab olunan maliyyə hesabatları təşkilatın hesabat dövründə əmlak və maliyyə vəziyyətinin, habelə maliyyə - təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinin maliyyə informasiyaları vasitəsilə ümumiləşdirilmiş göstəricilər sistemidir. (MHBS aparılması qaydaları,2017)

Maliyyə hesabatlarının məqsədi iqtisadi qərarlar qəbul edilməsində geniş istifadəçi auditoriyasını təşkilatın maliyyə vəziyyəti, maliyyə nəticəsi və maliyyə vəziyyətindəki dəyişikliklər haqqında faydalı məlumatla təmin etməlidir.

Bazar münasibətlərinin hazırkı inkişaf dövründə maliyyə hesabatları iqtisadi informasiya sistemində mühüm funksiyanı yerinə yetirir. Bu hesabatlar özündə bütün növ mühasibat uçotu məlumatlarını əks etdirməklə, müəyyən olunmuş qaydada və formada maliyyə informasiyalarının əlaqəli və müqayisəli təqdimatını həyata keçirir.

«Maliyyə hesabatının təqdimatı üzrə» 1 nömrəli Mühasibat Uçotunun Milli Standartına əsasən maliyyə hesabatları aşağıdakı kimi xarakterizə edilir: "Maliyyə hesabatları - istifadəçilərin konkret informasiya tələbatına cavab verən hesabat tələb etmək hüququ olmadıqda, onun bu tələbatını ödəmək məqsədi ilə tərtib edilmiş ümumi təyinatlı hesabatlardır."

İqtisadiyyatın qloballaşması şəraitində MHBS- əsasında maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının zəruriliyi.

İqtisadiyyatın qloballaşdırılması və inteqrasiyası şəraitində dünya mühasibat ictimaiyyətini və müvafiq biznes qurumlarını narahat edən əsas problemlərdən biri də mühasibat uçotunun və maliyyə hesabatlarının standartlaşdırılmasıdır.

Belə ki, dünyada iqtisadi inkişafın müasir mərhələsi müxtəlif sosial-iqtisadi və elmi-texniki əlaqələrin genişləndirilməsi, təsərrüfat proseslərinin və onların idarəedilməsinin mürəkkəbləşməsi ilə xarakterizə olunur ki, bu da iqtisadi inkişafda iqtisadi informasiyanın rolunun gücləndirilməsini zəruri edir. Ona görə də hazırda həm mikro (təşkilat və ya qrup), həm də makro (ölkə və ya region) səviyyədə idarəetmənin bugünkü tələblərinə cavab verən informasiya sisteminin yaradılması son dərəcə vacibdir.

Göstərilən səviyyələrdə belə bir informasiyanın təminatçısı kimi təşkil olunmuş mühasibat uçotu sistemi çıxış edir.

XX əsrin ikinci yarısında dünya iqtisadi birliyi qarşısında qoyulmuş icrası təxirəsalınmaz bir sıra yeni problemlərin içərisində mühasibat uçotu sahəsində beynəlxalq standartların işlənməsi və tətbiqi zərurəti xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Belə zərurətin yaranması bir neçə səbəblərlə, o cümlədən kapital bazarının beynəlmilləşdirilməsi, iqtisadiyyatın qloballaşması, beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi, dərinləşməsi və bunların nəticəsi kimi transmilli korporasiyaların yaranması ilə izah etmək olar.

Belə ki, son illərdə müasir kommunikasiya texnologiyalarının geniş tətbiqi, investisiya qoyuluşlarının getdikcə ümumdünya elektron şəbəkəsi vasitəsilə həyata

keçirilməsinə üstünlüyün verilməsi mühasibat uçotu standartlarınun unifikasiyası problemlərinin əhəmiyyətliyi daha da artırmışdır.

Nəticədə milli sərhədləri tanımayan dünya bazarının yaranmasına səbəb olan iqtisadi və maliyyə münasibətlərinin qlobal araşdırılması və beynəlmilləşdirilməsi prosesinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar, mühasibat uçotu sahəsinə də standartlaşdırmanın zəruriliyi məsələsi ağırlıq diskussiya obyektinə çevrilməmişdir. Bu sahəyə də islahatların aparılması dünya bazar iqtisadiyyatının əsas şərtlərindən biri hesab edilmişdir.

Belə ki, əksər hallarda vergi qanunvericiliyinə uyğun olaraq uçot siyasətini tətbiq edən ölkələrdə aparılan milli mühasibat uçotu və hesabat sistemi beynəlxalq standartlarına cavab vermədiyindən həmin hesabatlarda təşkilatlarının maliyyə vəziyyəti və nəticələri barədə müqayisəli və etibarlı informasiyanın alınması mümkün deyil. Bu səbəbdən həmin hesabatla istifadəçilər, o cümlədən beynəlxalq maliyyə institutları tərəfindən qəbul edilmir. Bu isə öz növbəsində xarici investisiyaların cəlb olunmasında maraqlı olan sahibkarları ikili mühasibat uçotununun tətbiqinə məcbur edir.

Konseptual baxımdan bir-birindən köklü şəkildə fərqlənən ikili mühasibat uçotunu tətbiq edən kommersiya təşkilatları hesabat dövründə fəaliyyətlərini, bir çox hallarda qüvvədə olan milli mühasibat uçotu qaydalarına əsasən mənfəətlə, Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına əsasən isə müvafiq olaraq - zərərle nəticələnməsini elan edirlər.

Bu səbəbdən, MHBS-ni tətbiq etməyən Ölkələr də büdcə vəsaitinin səmərəli və təyinatı üzrə istifadəsi, habelə milli sahibkarların fəaliyyəti barədə maliyyə informasiyasının müqayisəsizliyi probleminin mövcudluğunu nəzərə alaraq xarici investisiyaları cəlb etmək istəyən ölkə və dünya bazarda çıxmaq niyyətində olan sahibkarlar üçün beynəlxalq standartlara əsasən mühasibat uçotununun aparılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə sözügedən beynəlxalq standartlara cavab verən mühasibat uçotununun aparılması konseptual prinsiplərin və xüsusi

tələblərin müəyyən edilməsi, həmçinin müvafiq qaydaların (standartların) işlənilməsi və istifadəsi əsasında həyata keçirilir.

Bu standartların müvafiq müddəalarına əsasən maliyyə hesabatları elementlərinin (aktivlərin, öhdəliklərin, kapitalın, gəlir və xərclərin) qiymətləndirilməsi zamanı (tarixi dəyər, faktiki dəyər, mümkün satış qiyməti, diskont dəyər, ədalətli dəyər) müxtəlif qiymətləndirmə metodlarından istifadə olunur. Həmin metodlar, beynəlxalq standartlarını tətbiq etməyən ölkələrdə istifadə olunan qiymətləndirmə metodlarından köklü şəkildə fərqlənir. Sözügedən elementlərin tanınması və uçota alınması konsepsiyası da istisna deyil və vergi uçotuna əsaslanan müvafiq milli-ənənəvi mühasibat uçotu qaydaları ilə müəyyən edilən metodiki yanaşmalardan fərqli olaraq göstərilən standartlarda tamamilə başqa meyar və prinsiplər əsasında maliyyə hesabatlarında təqdim olunur.

Başqa sözlə, öz ölkələrinin vergiqoyma prinsiplərinə əsaslanan və ənənəvi (milli) mühasibat uçotu qaydalarına uyğun olaraq kommersiya təşkilatları tərəfindən tərtib edilən maliyyə hesabatları göstərilən standartların tələblərinə cavab verilməməsi səbəbindən həmin ölkələr transmilli layihələrdə iştirak etmir və bunun nəticəsi kimi həmin ölkələrdə xarici investisiyalann axınının ilbəl azalması ilə müşahidə olunur.(K.A.Xudaverdiyeva, 2014)

Bütün bu proseslərin gedişatı, maliyyə informasiyasının vahid qaydada başa düşülməsi, icmallaşdırılması və təqdim edilməsinin əsas və etibarlı mənbəyi kimi qalmaqda olan mühasibat uçotu və maliyyə hesabatları vasitəsilə həyata keçirilməsinin zəruriliyini əsaslandırılmışdır.

Beləliklə, söhbət iqtisadiyyatın qloballaşdırılması şəraitində mühasibat uçotunun formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi üzrə yeni təfəkkürün, fəlsəfənin qəbul olunması və yayılmasından gedir.

Müasir mərhələdə təsərrüfat subyektlərində tərtib edilmiş maliyyə hesabatlarının şəffaflığını təmin etmək və bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğun tərtib edilməsini həyata keçirmək məqsədi ilə onun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması üzrə islahatlar aparılmalıdır.

Məhz bu səbəbdən də MUBS- üzrə Komitə tərəfindən işlənilib hazırlanan, MUBS-nın tələbləri ilə müəyyən olunan qaydada təşkilatın fəaliyyəti haqqında şəffaf, anlaşılıqlı və etibarlı maliyyə informasiyalarının təqdimatı ən səmərəli hesab edilərək bütün dünya ölkələri tərəfindən tanınır və əksəriyyət tərəfindən qəbul edilmişdir.

Beynəlxalq tələblərə uyğun olaraq mühasibat uçotunun aparılmasına və müvafiq maliyyə hesabatlarının hazırlanmasına və təqdim olunmasına ilk növbədə xüsusən xarici investorlar və tərəfdaşlar maraqlıdır.

Bu baxımdan mühasibat uçotunun aparılması və maliyyə hesabatlarının hazırlanması üzrə beynəlxalq praktikada qəbul edilmiş qaydalarına əsasən keçid xarici investorlarla qarşılıqlı münasibətləri yaxşılaşdırmaqla yanaşı, müvafiq layihələrin sayının, habelə iqtisadiyata xarici kapitalın axınının artırılmasına və nəticədə ölkənin sabit və davamlı sosial-iqtisadi inkişafına səbəb olar.

Digər tərəfdən bazar iqtisadi sistemində keçidlə əlaqədar olaraq hazırda müxtəlif formalı mülkiyyətə əsaslanan çoxlu sayda xarici investisiyalı təşkilatların mövcudluğu şəraitində mühasibat uçotunun aparılması və maliyyə hesabatlarının tərtibatı xüsusiyyətləri birmənalı qaydada qəbul olunmur.

Layihənin planlaşdırılması

Hər hansı maddəni öz aktiv proqramına əlavə etməzdən əvvəl MUBS- Şurası, həmçinin layihəni tək, yaxud standart hazırlayan digər qurumla birgə hazırlaması barədə qərar qəbul edir: Hər iki yanaşma zamanı eyni zəruri prosedurlara əməl olunur. Qaldırılan problemin mahiyyətini və onun qurumlarının maraq dərəcəsini müəyyənləşdirdikdən sonra MUBS- Şurası bu mərhələdə iəzi qrup yarada bilər.

Layihəni işləyəcək komanda texniki heyətin iki ən yüksək vəzifəli üzvləri tərəfindən seçilir.

Texniki işlər üzrə direktor;

Tədqiqat üzrə direktor.

Həmin direktorların nəzarəti altında layihə meneceri layihə planının mətnini hazırlayır. MUBS- Şurası tərəfindən zəruri hesab edildiyi təqdirdə komanda

standart hazırlayan digər qurumun heyətinin üzvlərindən birini işçi heyətinin tərkibinə daxil edə bilər.

Müzakirə sənədlərinin hazırlanması və dərc edilməsi.

Standart hazırlayan digər qurum tədqiq edilən sənədi hazırladığı zaman bu yanaşma dəyişir.

Müzakirə sənədləri aşağıdakıların nəticəsində yarana bilər:

Standart hazırlayan digər qurum tərəfindən aparılan tədqiqat layihəsi;

Aktiv proqramın birinci mərhələsinin MUBS- Şurası tərəfindən aparılması.

Birinci halda, müzakirə sənədinin layihəsi standart hazırlayan digər qurum tərəfindən hazırlanır və MUBS- Şurası tərəfindən dərc etdirilir. Müzakirə sənədində öz əksini tapan məsələlər Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları Şurasının iclasında müzakirə edilir və adi səs çoxluğu ilə sənədin dərc etdirilməsi qərara alınır.

Əgər müzakirə sənədi müəlliflərin ilkin görüşlərini özündə əks etdirsə, MUBS- Şurası onun təhlillərinin ictimai rəylərin alınması baxımından lazımı səviyyədə olmasına əmin olmaq üçün müzakirə sənədlərinin layihəsini yenidən nəzərdən keçirir.

MUBS- Şurasının rəhbərliyi altında və ya onun ilkin görüşlərini özündə əks etdirən proqram maddələri üzrə müzakirə sənədləri MUBS- Şurasının işçi heyətinin araşdırmaları və tövsiyələrindən əldə edilmiş təhlillər, eləcə də MHBS- üzrə Məsləhət Şurası, işçi qrupları, standart hazırlayan digər qurumlar və dəvət olunmuş tərəflərdən əldə edilmiş təkliflər əsasında hazırlayır.

Layihə sənədi üzrə texniki məsələlərin bütün müzakirələri ictimai sessiyalarda aparılır.

ç) İlkin layihələrin hazırlanması və dərc etdirilməsi

İlkin layihənin dərc etdirilməsi zəruri prosedurların məcburi mərhələsidir. MUBSŞ-nin müzakirə sənədini dərc etdirib-etdirməməsindən asılı olmayaraq, ilkin layihə MUBS- Şurası tərəfindən ictimai rəyin alınması üçün əsas sənəddir.

Müzakirə sənədindən fərqli olaraq, ilkin layihə təklif edilən müddəaları standart formasında (və ya mövcud standartlara düzəlişlər formasında) təqdim edir.

İlkin Layihənin hazırlanmasına MUBS- Şurası tərəfindən aşağıdakılar nəzərə alınmaqla başlanılır.

Heyətin tədqiqatı və tövsiyələri nəticəsində qaldırılan məsələlər;

Hər hansı müzakirə sənədi üzrə daxil olmuş rəylər;

MHBS- üzrə Məsləhət Şurası, işçi qruplar və mühasibat uçotu standartı hazırlayan digər qurumlar tərəfindən verilmiş təkliflər.

Öz iclaslarında qaldırılan məsələləri həll etdikdən sonra Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlan Şurasının heyəti ilkin layihənin hazırlanması ilə bağlı təlimatlandırılır.

Layihə başa çatdırıldıqdan və MUBS- Şurası onun lehinə səs verdikdən sonra Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlan Şurası həmin layihəni ictimai rəylərin alınması məqsədilə dərc etdirir.

MHBS-nin hazırlanması və dərc etdirilməsi.

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının hazırlanması Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlan Şurasının iclaslarının gedişində ilkin layihə üzrə əldə edilmiş rəylərin nəzərə alınması ilə həyata keçirilir. İlkin layihə üzrə yaranmış məsələləri həll etdikdən sonra Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlan Şurası düzəliş edilmiş layihənin yenidən ictimai rəy alınması məqsədilə dərc etdirilib-etdirilməsi məsələsini nəzərdən keçirir. Yenidən rəy üçün təqdim olunmaya ehtiyacın olub-olmamasını müəyyənləşdirən zaman Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlan Şurası:

Qabaqcadan nəzərə alınmayan və ilkin layihə üzrə rəylərin alınması dövründə meydana çıxan əhəmiyyətli məsələləri müəyyənləşdirir;

Nəzərə alınmış dəlilləri qiymətləndirir.

« Məsələləri kfiyyət qədər başa düşdüyünü və onun üzvü olan qurumların bütün fikirlərini nəzərə aldığını qiymətləndirib.

Müxtəlif rəylərin ilkin layihədə əks etdirildiyini və həmin rəylərlə bağlı müvafiq müzakirələrin aparılıb-apanmamasını nəzərdən keçirir.

MHBS-nin layihəsinin hazırlanması.

Düzəliş edilmiş təkliflər layihəsi üzrə növbəti dəfə rəy alınması üçün yenidən dərc edilməsi ilə bağlı MUBS- Şurasının qərarı Şuranın iclasında verilir. Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlan Şurası layihənin yenidən müzakirəyə təqdim edilməsinin zəruriliyi qənaətinə gələrsə, prosedurlar birinci ilkin layihə üçün olduğu şəkildə apanılır.

MUBS- Şurası ilkin layihə üzrə yaranmış məsələlərlə bağlı yekun nəticəyə gəldiyini müəyyən edərsə, o heyəti Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlan layihəsinin hazırlanması ilə bağlı təlimatlandır.

Səsvermədən əvvəl olan layihə.

Səsvermədən əvvəl olan layihə adətən kənar baxışa (bir qayda olaraq MHBS-nin Şərhi üzrə Komitə tərəfindən) məruz qalır. MUBS- Şurası standartı səsverməyə təqdim etməmişdən bir qədər əvvəl yekun layihə eIFRS internet səhifəsində yerləşdirilir.

Sonda, bütün zəruri prosedurlar başa çatdırıldıqdan, bütün problemlər həll edildikdən və Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlan Şurası Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlanmn dərc edilməsinin lehinə səs verdikdən sonra həmin standart dərc edilir.

MHBS- dərc edildikdən sonrakı prosedurlar.

Maliyyə Hesabatlanmn Beynəlxalq Standartları dərc edildikdən sonra Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlan Şurasının işçi heyəti və üzvləri praktiki tətbiqlə bağlı qabaqcadan nəzərdə tutulmayan məsələləri və öz təkliflərinin gələcək təsirini başa düşmək məqsədilə maraqlı tərəflərlə və standart hazırlayan digər qurumlarla müntəzəm görüşlər keçirir.

Maliyyə Hesabatlanmı Beynəlxalq Standartları Fondu Maliyyə Hesabatlanmı Beynəlxalq Standartlarının tətbiq olunmasını təmin etmək məqsədilə tədris fəaliyyətlərini də təşviq edir.

Müvafiq vaxtdan sonra Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlan Şurası aşağıdakıları nəzərə alınması ilə tədris təşəbbüslərini həyata keçirə bilər.

MHBS-lann tətbiqi üzrə xülasə,(METM,2013)

- Maliyyə hesabatlılığı mühitində və tənzimləyici orqanlann tələblərində dəyişikliklər,

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlanın keyfiyyəti ilə bağlı Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlanın Məsləhət Şurası, MHBS-nın Şərhi üzrə Komitə, standart hazırlayan digər qurumlar və Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlan Şurasının üzvü olan qurumlar tərəfindən rəylər.

MHBS- sisteminin yaradılması.

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlan Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlan üzrə Komitə, daha sonra isə Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlan Şurası tərəfindən ümumdünya maliyyə hesabatı standartlanın vahid sisteminin yaradılması məqsədilə işlənib hazırlanmışdır.

1.2 Beynəlxalq təcrübədə mühasibat uçotu sahəsində aparılan islahatlar

Şirkətlərin sahib olduqları varlıq, borc və sərmayə strukturları ilə fəaliyyət nəticələri haqqındakı məlumat ehtiyacları, ancaq mali hesabatlar ilə qarşılanmaqdadır.

Bu vəziyyətdə Mali hesabatlarına da şirkətlərin müəyyən zamanlardakı mali vəziyyətinin və fəaliyyət nəticələndirərinin, əlaqədar məlumat istifadəçilərinin gözləmələrinə istiqamətli, müəyyən forma və üsullara görə hazırlanaraq, təqdim edilməsi olaraq təyin oluna bilər.

Mali hesabatların, əlaqədar şirkətə aid məlumatları, əlaqədar bütün tərəflərin ehtiyaclarını qarşılayacaq şəkildə tam, doğru, aydın ola bilər və zamanında şərhli gözlənilər.

Ölkələrin, mühasiblik standartlarının inkişaf etdirilməsi mövzusunda özlərinə xas strukturca şərtlərə sahib olmaları səbəbiylə, mühasiblik standartlarının yaradılması və beynəlxalq standartlara yığılma işləri, fərqli strukturlardakı quruluşlarla və tətbiqlərlə reallaşdırılmağa çalışmaqdadır. Mövzu ilə əlaqədar olaraq bəzi ölkələrdəki inkişafı, nümunə olaraq göstərilmişdir.

İngiltərə:

İngiltərənin, güclü və müstəqil bir mühasiblik peşəsinin inkişaf etmiş olması, xüsusi sektor tərəfindən yaradılmış detallı mühasiblik sisteminin olması, Amerikadakı mühasiblik peşəsi mənsubları ilə yaxın əlaqə içərisində olub eyni dili danışmanın gətirdiyi güclü bağlara sahib olması, mühasiblik tənzimləmələri baxımından digər Avropa ölkələrindən fərqliləşməsinə təmin etmişdir. 1970-ci ildə peşə mənsubları tərəfindən Mühasiblik Standartları Təyin etmə Komitəsi (Accounting Standards Steering Committee-ASSC)in qurulmasıyla, ilk əhatəli mühasiblik standardı meydana gətirmə inkişafı başlamışdır. ASSC, 1976-cı ildə yaranan Mühasiblik Quruluşları Məsləhətləşmə Komitəsi (Consultative Committee of AccountancyBodies- CCAB)in də dəstəyini alaraq yenidən qurularaq Mühasiblik Standartları Komitəsi (Accounting Standards Committee- ASC) adını almışdır. Yaşanan çətinliklər səbəbiylə 1990-cı ildə İngiltərədə mühasiblik

standartlarının yaradılması sistemi yenidən qurulmuşdur. Mali Hesabatlama Şurası (Financial Reporting Council- FRC), Standart meydana gətirmə müddətinin nəzarətində və təsirli işləyişindən məsul quruluş olaraq təyin olunmuşdur. Mühasiblik Standartları Təşkilatı (Accounting Standards Board-ASB) isə mühasiblik standartlarının inkişaf etdirilməsi və nəşr olunması mövzusunda səlahiyyətli quruluş mövqesinə gətirilmişdir.

İngiltərədə inkişaf etdirilmiş olan hesabatlama sistemi, vergi idarəsinin ehtiyaclarını qarşılamağa istiqamətli olmaqdan çox, xüsusi sektorun ehtiyaclarını qarşılamağa istiqamətlidir.

Göründüyü kimi, İngiltərədəki mühasiblik tətbiqlərinin, cəmiyyət nüfuzu nəşrindən olduqca uzaq və bütün cəmiyyətə istiqamətli olmasının ən əhəmiyyətli səbəbi, sərmayə bazarı və mühasiblik mədəniyyətinin inkişaf etmiş olmasıdır.

Almaniya:

Mühasiblik standartları qanuni tənzimləmələrlə inkişaf etdirilmişdir. Qanunlara əsasən mühasiblik tətbiqləri mövzusunda köklü bir keçmişə sahib olan Almaniya, mühasiblik tətbiqləri Monoton Hesab Planı ilə icra edilmişdir.

ABŞ-da maliyyə hesabatlarının tətbiqi təcrübəsi:

Ədəbiyyatda Beynəlxalq Mali Hesabatlama Standartları (BMHS)ın qanun əsaslı, ABŞ Ümumi Qəbul Görmüş Mühasiblik Qanunları (ABŞ ÜQGMQ)ın isə qayda əsaslı olduğu qəbul edilir. Qanun, vəziyyətə görə şərhini də əlavə edəcəyi təməl xüsusiyyətdə prinsiplər olaraq açıqlana bilərkən, qaydalar isə qanunlara görə şərh tələb etməyən, qatı, qəti hökmlər mənasında istifadə edilməkdədir.

ABŞ,ÜQGMQ və BMHS, keyfiyyət xüsusiyyətləri baxımından təməldə bənzər olsalar da, nəzəri çərçivə, tərif və yanaşma yənlərindən olduqca fərqlidirlər. Bu fərqliliklər mali hesabatlama standartlarına da olduqca əks olunmaqdadır. MHSŞ a görə mali hesabatlama standartlarının xüsusiyyətlərini daha yaxşı ortaya qoya bilmək üçün, mali hesabatlarda olmalı olan təməl keyfiyyəti xüsusiyyətlərə görə qiymətləndirmək yerində olacaq.

MHSSŞ-a görə, mali hesabatların məzmunundakı məlumatların, ehtiyacları qarşılamağa uyğun ola bilməsi üçün, alınacaq qərarları təsir etməyə təsirli olmalıdır. Ehtiyacları qarşılamağa uyğunluğu təyin edən üç ünsür; zamanlılıq, təxminləmə dəyəri və geri elan dəyəri olaraq təyin olunmuşdur. IASB a görə isə; Zamanlılıq (Timeliness), Təxminləmə Dəyəri (Predictive Value) və Təsdiqləmə Dəyəri (Confirmatory Value) olaraq açıqlanmışdır. IASB a görə məlumatın ehtiyacları qarşılamağa uyğun ola bilməsi üçün qərarları təsir etməsi şərti də olmalıdır.

IASB nəzəri çərçivəsində, etibarlılıq xüsusiyyəti; təmsildə düzgünlük (faithful representation), əslində prioriteti (substance over forma), tərəfsizlik (neutrality),

ehtiyatlılıq (Prudence) və tamlıq (completeness) anlayışlarını ehtiva etməkdədir. MHSSŞ a görə isə; bir məlumat əgər təsdiqlənə bilər, tərəfsiz və istifadəçilər tərəfindən, təmsil edilməyə çalışılanı təmsil etdiyinə inanılırsa etibarlıdır. Bu tərif, təmsildə düzgünlük, tərəfsizlik və doğrulanabilirlik (verifiability) anlayışlarını ehtiva etməkdədir. MHSSŞ a görə təmsildə dəqiqlik konsepsiyasını əhatə etməkdədir. Bundan əlavə, ehtiyat konsepsiyası MHSSŞ tərəfindən tamamilə istisna edilir buraxılmışdır. MHSSŞ, tamlıq anlayışını da etibarlılıq anlayışının içərisində sığdığı səbəbi ilə keyfiyyət xüsusiyyətləri içərisinə götürməmişdir.

Mühasiblikdə beynəlxalq yığılma (Convergence); bütün dünyada tətbiq olunmaq üzrə tək bir mühasiblik standartları tənzimləməsi üçün əlaqədar təşkilatların birlikdə çalışması mənasını verməkdədir.

ABŞda mühasiblik standartları meydana gətirmə müddəti 1939da başlamış olub indiki vaxtda Mali Mühasiblik Standartları Təşkilatı (MHSSŞ), mühasiblik standartlarını təyin etməkdədir. MHSSŞ, 2006 ili etibarilə 158 ədəd/adət standart nümayiş etmişdir.

Son illərdə, MHSSŞ ilə IASB arasında yaxınsama mövzusunda olduqca məhsuldar sayıla biləcək inkişaf təmin edildiyi müşahidə edilməkdədir.

Amerika Birləşmiş Dövlətlərində mühasiblik standartlarının təyin olunmasına bağlı qanuni səlahiyyət ABŞ Sərmayə Bazarı Təşkilatı (The Securities and Exchange Commission- SEC)'na aiddir. Qanuni səlahiyyətin bir cəmiyyət nüfuzuna aid olmasına baxmayaraq, tətbiqdə cəmiyyət və xüsusi sektor tənzimləmələrini əhatə edən qarışıq sistemin iştirak etdiyi görülməkdədir. 1929 mali böhran sonrasında qanuni tənzimləmələrlə mühasiblik standartlarının yaradılması addımları atılmışdır. 1934cü ildə edilən qanuni tənzimləmə ilə SECə mali raporlamaya bağlı tənzimləmələri təyin etmə səlahiyyəti verilmişdir. Ancaq SEC, bu mövzudakı səlahiyyətini yoxlama ağırlıqlı davam etdirib, mühasiblik və müstəqil yoxlama üçün qaydaların təyin olunmasında, Amerikan Səlahiyyət Sənədli Cəmiyyət Mühasiblikçiləri İnstitutu (American Institute of Certified Public Accountants- AICPA) kimi xüsusi sektor təşkil edici quruluşlarının təsirli olmasına icazə vermişdir.

Amerika Sənədli Mühasiblikçilər Birliyi (AICPA), üzvlərinə və işləyənlərinə, Londondakı Beynəlxalq Mühasiblik Standartları Təşkilatı tərəfindən yaradılan Beynəlxalq Mali Hesabatlama Standartları (BMHS) ilə əlaqədar olaraq ən son məlumatları təmin etmək üzrə <http://www.ifrs.com> veb saytını açmışdır.

Yuxarıdakı şərtlərdə də ifadə edildiyi kimi, Amerika Birləşmiş Dövlətləri Ümumi Qəbul Görmüş Mühasiblik Qanunları ilə Beynəlxalq Maliyyə Hesabatlarına Standartları arasındakı yaxınlaşma işləri son illərdə gedərək daha məhsuldar nəticələr çıxarmaqdadır.

Son dövrlərdə MDB ölkələrində mühasibat uçotu sistemində, nəzərə çarpacaq yeniliklər müşahidə olunmuş və bu yeniliklərin mühüm məqsədi qurumların maliyyə hesabatlarının istifadəçilərini əhəmiyyətli məlumatlarla aşılması olmuşdur.

İqtisadiyyatın qlobalaşdırılması mühitində maliyyə hesabatları daha ciddi şəkil aldığından mühasibat uçotunun həyata keçirilməsi və maliyyə hesabatlarının hazırlanması zamanı bazar iqtisadiyyatının istəklərinə müvafiq şəkildə məsuliyyətlərin, kapitalın, gəlir və xərclərin qiyməti fərqli dəyərləndirilmə üsulları

ilə uçotda göstərilir.

Törəmə qurumlara sahib olan böyük təsərrüfat subyektləri konsolidə olunmuş maliyyə hesabatları tərtib edir. Sözügedən maliyyə hesabatlarının hazırlanması prosesi auditor servisləri bazarlarını təkmilləşdirməklə, mühasib peşəsinin nüfuzunun yüksəlməsi ilə nəzərə çarpır.

Bu cür mühitdə bəzi peşəkar ictimai birliklər meydana çıxmışdır ki, onlardan bəziləri Mühasiblərin Beynəlxalq Federasiyasının nümayəndəsi olmuşdur.

Sözügedən ölkələrdə Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Normalarının təsdiqlənməsi bu normalar əsasında milli mühasibat uçotu sistemlərinin bir daha təşkili ilə yekunlanmışdır.

MDB-də mühasibat uçotu sahəsində islahatların yuxanda göstərilən konseptual istəklərə müvafiq şəkildə həyata keçirilməsi aşağıdakı nədənlərlə aydınlığa qovuşur:

1. MDB ölkələrindəki iqtisadiyyatdan bazar əlaqələrinə keçid qurumlarının maliyyə hesabatları komponentlərinin varlığı və hərəkətinə nəzarət sistemindən, onların maliyyə hesabatlarında gerçək formada açıqlanması ilə yekunlanmışdır.

2. Son 40 ildə müstəqil qeyri-hökumət institutu tərəfindən tərtib edilmiş MHB Normaları, onların əsasında istifadəçilərin doğru formada iqtisadi qərarlar qəbul etməsinə təkan verən, ən keyfiyyətli maliyyə məlumatları sistemini özündə birləşdirir.

Sözügedən ölkələrin xarici yatırımları öz milli iqtisadiyyatlarına çəkmək, o cümlədən milli kapital bazarların fəallıq göstərmək arzusu, modern dünyada biznesin beynəlxalq dili vəzifəsini daşıyan, əhəmiyyətli məlumat mühitinin ərsəyə gətirilməsini təmin edən MHB-nin Normalarının tətbiqi ilə mümkün olmuşdur.

3. Müasir dünyada MHBS nüfuzunun yüksəlməsi ilə, onların 100-dən çox ölkədə normativ-hüquqi protokollar kimi qəbullanılmasına nədən olmuş və həmin qaydaların həyata keçirilməsi müxtəlif ölkələrin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası komponenti kimi gözdən keçirilir.

Belə ki, Gürcüstan Respublikasının da üzv olduğu MDB ölkələrində müasir

iqtisadi əlaqələrin təşəkkül tapması və tərəqqi etməsi ilə əlaqədar təsərrüfat subyektləri bazar vasitələrinə əsaslanan kapitalın cəlb edilməsi vacibliyi ilə qarşılaşmışlar. Bu problemi aradan qaldırmaq üçün təsərrüfat subyektləri MHBS müvafiq şəkildə maliyyə hesabatlarını könüllü olaraq hazırlamağa başlamışlar.

Nəticədə, maliyyə bazarlarından bu ölkələrin endogen bazarlarına investisiya axınının cəzb edilməsinə pozitiv təsir etmiş və MHBS müvafiq şəkildə maliyyə hesabatlarını tərtib edən qurumların sayının getdikcə çoxalmasına nədən olmuşdur.

4. Mühasibat uçotunun aparılmasında sözügedən ölkələrin qanunvericiliyi ilə təyin edilmiş səlahiyyətli idarələrin nümayəndəliyi, bəzən metodiki tərzli istifadəçilər üçün vacib sayılan normativ-hüquqi qiymətli kağızların tərtib edilməsi qəbul olunması, internet köməyi ilə geniş şəkildə yayılması, eyni zamanda bu sahədə onlara verilmiş yeganə dövlət siyasətinin yürüdülməsi ilə nəzərə çarpır.

Gürcüstanın da üzv olduğu MDB ölkələrinin MHBS tətbiq edilməsini gözdən keçirərkən bu ölkələrdə, beynəlxalq istəklərə uyğun gələn mühasibat uçotunun həyata keçirilməsi, eyni zamanda maliyyə hesabatlarının tərtibi üzrə hər hansı nəticənin alınmasını nəzərə çatdırmaq şərtidir.

Sadalanın ölkələrdə MHBS-nin istifadəsi uyğun milli proqramlar ilə baş verir. Həmin milli proqramların tətbiqi Maliyyə Nazirliyi və öz səlahiyyətləri daxilində maliyyə bazarını nizamlayan başqa uyğun idarələr tərəfindən bərpa olunur. Bu cür milli proqramların istifadəsində auditor qurumları böyük rol oynamışdır.

Müasir dövrdə MDB ölkələri qanunvericiliklərinə əsasən təyin edilmiş istəklərə görə MHBS-nin tətbiqi beş istiqamətdə aparılır:

I istiqamət - MHBS-nin birbaşa tətbiqi.

Gürcüstanın 1999-cu il fevral ayının 5-də qəbul edilmiş "Hesabların və mühasibat uçotunun nizamlanması barəsində " nizamnaməsi ilə Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Normalarının 2000-ci ilin versiyası qəbul olunmuşdur.

Bu nizamnaməyə görə kiçik sahibkarlıq subyektləri və qeyri-kommersiya

qurumları çıxmaq şərtilə başqa kommersiya qurumları tərəfindən bu normaların tətbiqi məcburi hesab edilir. Nəticədə, bu nizamnamənin tələblərinə müvafiq şəkildə səhmdar cəmiyyətləri və məhdud məsuliyyətli cəmiyyətləri birmənalı olaraq 2000-ci il yanvar ayının 1-dən və 2001-ci il yanvar ayının 1-dən MUBS-nın tətbiqi düşünülmüşdür.

Mühasibat uçotunu nizamlayan əvvəlki mühasibat uçotu sistemindən xeyli seçilən və inqilabi olan müasir mühasibat uçotu sisteminin bilavasitə tətbiqi "böyük partlayış" adı altında tanındılır.

Ancaq, Gürcüstanın kommersiya qurumlarında işləyən uçot işçilərinin Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Normaları haqqında əsaslı biliklərə sahib olmaması və müasir uçot sistemində keçidlə bağlı bu normaların tətbiqi və geniş vüsət alması üzrə gerçək ehtiyacı nəzərə alan milli konsepsiyanın tərtib edilməməsi səbəbindən, həmin normalarla əlaqədar ənənəvi mühasibat uçotunu nizamlayan başqa vacib normativ-hüquqi protokollar arasında uyğunsuzluqların ortaya çıxması da mühasibat uçotu istiqamətində islahatların aparılmasında bəzi problemlər olmuşdur.

Qırğızıstanın 2002- ci il aprel ayının 29-da "Mühasibat uçotu barəsində" nizamnaməsində Qırğızıstan Respublikasında işləyən bütün hüquqi şəxslər, həmçinin ekzogen subyektlərin filialları və üzvlükləri mühasibat uçotunu MHBS-nın tələblərinə müvafiq şəkildə aparması göstərilmişdir.

II istiqamət - İctimai əhəmiyyətli təşkilatlarda Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının bilavasitə həyata keçirilməsi.

Mühasibat uçotu sektorunda bu istiqamət üzrə irəli sürülən islahatlar Qazaxıstanda da tətbiq olunur.

Qazaxıstanın Mühasibat Uçotu üzrə Mili Komissiyasının 1996-cı il noyabr ayının 12-si verdiyi Qərarına əsasən "Maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsi və təqdim edilməsi üçün konseptual əsaslar " qəbul olunmuşdur.

Mühasibat uçotu sistemində həyata keçirilən islahatlann bu dövrü 1998-ci ildə sonlanmışdır.

2002- ci ildə isə Qazaxıstan hökuməti tərəfindən MHBS-a keçid haqqında müvafiq qərar verilmişdir.

2003- cü ildən etibarən Qazaxıstanda təyin edilmiş uçot siyasətinə müvafiq pillələrlə müxtəlif kateqoriyalardan çıxış edən qurumlarda Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Normalarına keçidi həyata keçirilir.

Deyilənlərlə əlaqədar olaraq Qazaxıstanın Maliyyə Nazirliyi tərəfindən Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Normaları Şurasında aparılan əməliyyatlara uyğun olaraq MHBS Qazax dilinə tərcüməsi üzrə hüquqların qazanılmasından sonra 2004-cü ilin dekabrında Qazax dilində bu normaların rəsmi mətnləri nəşr olunmuşdur.

III istiqamət - MHBS əsaslanan MMUS- nın həyata keçirilməsi.

Belarusiyada, Özbəkistanda və Moldovada, mühasibat uçotu sahəsində islahatların həyata keçirilməsi MHBS-a əsaslanan Milli Mühasibat Uçotu Normalarının tərtib edilməsi ilə nəzərə çarpır.

Belarusiyanın 1994- cu il sentyabr ayının 18-də qəbul edilmiş "Mühasibat uçotu barəsində" nizamnaməyə görə uyğun mühasibat hesabatlarının tərkibi MHBS-ya görə adlandırılrsa da, bu hesabatların normalar əsasında hazırlanması haqqında istəklər göstərilməmişdir.

Mühasibat uçotu sahəsində islahatlar aparılan digər ölkələrdəki kimi Belarusiyada da bu islahatların I mərhələsi bank sahəsini əhatə etmiş və bu nədəndən Ölkədə işləyən bank sahəsində yeni normalara keçid prosesinin daha intensiv təşkili ilə nəzərə çarpır.

IV istiqamət - Milli mühasibat uçotunu nizamlayan qanunvericiliyə uyğun olan düzəlişlərin tətbiqi ilə Mühasibat Uçotu Qaydalarının Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq normalarına uyğunlaşdırılması.

Adı çəkilən istiqamət üzrə islahatlann aparılması Ukrayna və Rusiya Federasiyası üçün daha əlverişlidir.

Ukraynada mühasibat uçotu istiqamətində islahatların keçirilməsi 1999-cu

ildə "Ukraynada mühasibat uçotu və maliyyə hesabatları" nizamnaməsinin qəbul olunması ilə başlamışdır.

Ukraynada mühasibat uçotunda islahatlar bazar iqtisadiyyatının və beynəlxalq normaların istəklərinə uyğun Mühasibat Uçotu Qaydalarının ərsəyə gətirilməsi ilə vasitəsilə aparılmışdır.

Ukrayna Maliyyə Nazirliyi tərəfindən mühasibat uçotu sahəsində islahatların həyata keçirilməsi üzrə təsdiqlənmiş proqrama müvafiq 1998-ci il dekabr ayının 1-də "Mühasibat Uçotu Qaydalarının siyahısı, onların qəbul olunması və tətbiqi müddətləri" danışılmışdır.

Ukraynada beynəlxalq normaların kompleks prinsiplərinə uyğun gələn 25 adda mühasibat uçotu standartları qəbul edilmiş və əlavə olaraq, Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Normalarına qarşı olmayan başqa qüvvədə olan mühasibat uçotu standartlarının inkişaf etdirilməsi üzrə fəaliyyət göstərilir.

Ukraynanın irəli sürdüyü uçot siyasətinə müvafiq şəkildə, RF-da 1996-cı il noyabr ayının 21-də təsdiqlənmiş "Mühasibat uçotu barəsində" Federal nizamnaməyə görə təsərrüfat subyektlərində mühasibat uçotunun olması, bu istiqamətdə dövlət nizamlanmasını yerinə yetirən orqan tərəfindən tərtib edilmiş və təsdiqlənmiş uyğun Mühasibat Uçotu normaları ilə təyin edilir.

Rusiyada Mühasibat uçotu istiqamətində yürüdülmən islahatlar burada da II istiqamətdəki kimi, müəyyən pillələrlə olur. Ancaq Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq normaları əsasında Mühasibat Uçotu Qaydaları tərtib edilməsə də, həmin Qaydalar özündə uçot təcrübəsini saxlamaqla, hər zaman Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Normaları tənzipmlənən bütün mövzuları əhatə etmir.

Vurğulamalıdır ki, MHBS-na müvafiq şəkildə mühasibat uçotunun aparılması üzrə islahatlann daha intensiv yürüdülməsi üçün RF-nı, maliyyə nazirinin 2004-cü il iyul ayının 1-i verilən əmr ilə Rusiyada ortamüddətli mühasibat uçotu və hesabatların tərəqqisi konsepsiyasına razılıq verilmişdir.

Həmin Standartların həyata keçirilməsi təkəcə konsolidə edilmiş maliyyə hesabatların yaradan kommersiyya qurumlarına, kredit qurumlarına, sığorta

qurumlarına, sənədləri fond birjalarının sirkulyasiyasında olan qurumlara və sənədlər bazasının başqa təşkilatçılara aid edilir.

Nəticədə, Rusiya Federasiyasında mühasibat sisteminin yenisi ilə əvəz edilməsi üzrə konsepsiyanın təşkili haqqında danışılan nizamnamənin tətbiqinin həyata keçirilməsindən asılıdır.

V istiqamət - MHBS-na müvafiq şəkildə yeni Milli Mühasibat Sisteminin normativ-hüquqi bazasının ərsəyə gətirilməsi üzrə işlərin görülməsi.

Qeyd edilən istiqamət üzrə islahatlar aparan ölkələr içərisində Tacikistan Respublikası da vardır.

Tacikistanın 1999- cu il may ayının 14-də qəbul edilmiş "Mühasibat uçotu barəsində" Nizamnaməyə görə mühasibat uçotunun həyata keçirilməsi, ənənəvi uçot şərtlərinə müvafiq şəkildə olur. Nəticədə, bu nizamnamənin istəklərinə əsasən nazirliklər, komitələr, assosiasiyalar və başqa qurumlar illik icmal mühasibat hesabatlarını Tacikistanın Maliyyə Nazirliyinə verir.

1.3 MMUS- ndan Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına keçid və yaranmış çətinliklər

Beynəlxalq ticarətin inkişafı, çox millətli şirkətlərin meydana gəlməsi və capital bazarının qloballaşması ilə əlaqədar müxtəlif ölkələrin şirkətlərinin maliyyə hesabatlarının harmonizasiyasına ehtiyac yaranmışdır. Uçotun harmonizasiyası uçot sahəsində problemləri dövlətlərarası arenaya çıxarmışdır.

Maliyyə uçotunun mövcud sistemindəki çatışmazlıqlar da ayrı-ayrı hesabat formalarının hazırlanması zamanı dünya standartların tətbiq olunması ilə bağlı mövcud sistemdə yaranan standartlaşma problemləridir.

Məlumdur ki, MHBS fərqli hesabat formalarının dünya üzrə müxtəlif müəssisələrə əsasən müqayisəliliyini həyata keçirir və hesabatdakı məlumatların xarici istifadəçilər üçün aşkarlılığına şərait yaradır. Uçotun həyata keçirilməsi və hesabatın tərtib edilmə qaydalarının dövlətlərarası standartlar üzrə harmonizasiyasına ehtiyac ortaya çıxır.

İnstitusional problemlər:

Gürcüstanın da üzv olduğu Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrində MHBS-nin əlverişli tətbiqini əsas hesab edən institusional mühitin var olmaması və yaxud geridə qalması problemi özünü açıq-aydın biruzə verir.

Təşkilati-hüquqi problemlər:

MHBS tətbiqi üzrə təşkilati-hüquqi problem həmin normaların formal statusunun olmamasıdır.

MHBS Fondu bu normaların mətnləri üzrə müəlliflik hüququna yiyələnməklə, onların ingilis dilində nəşr etdirir.

Nəticə etibarilə, MHBS-nin, Gürcüstanın da üzv olduğu, MDB ölkələrinin hüquq sistemində MƏDAXİL üçün bu standartların ölkənin öz dilində tərcümə prosesinin tətbiqindən əlavə bütün maraqlı tərəflərin bu tərcümələrlə əlaqədar razılaşdırılmış mətnlərinin əldə etməsi istənilir.

Maliyyə problemləri:

MHBS-nin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar təsərrüfat subyektlərində mühasibat uçotu sistemlərinin təzədən bərpa edilməsini, idarəetmə kadrlarının təzədən tərtib edilməsini, peşəkar mütəxəssislərin işə alınmasını, müasir proqram təminatının əldə edilməsini, idarəetmə proseslərinin yenisi ilə əvəz edilməsi üçün böyük miqdarda vəsaitin ayrılmasını istəyir.

Kadr problemləri:

MHBS-nin həyata keçirilməsi üzrə kadr problemləri peşəkar mütəxəssislərin bu normalar barəsində tutarlı bilik və bacarıqlarının az olması ilə əlaqədardır.

O cümlədən, maliyyə nöqtəyi-nəzərindən işçilərin tədrisini təmin etmək və MHBS üzrə ixtisaslı mütəxəssisləri işə almaq üçün maliyyə imkanlarına sahib olan təsərrüfat subyektlərində də işçilərin sayı məhduddur.

Metodiki problemlər:

MHBS-nin həyata keçirilməsi üzrə problemlər, həmin standartlarda olan şərtlərin tətbiqi ilə də əlaqədardır..

Onların istəklərində yetərinə çatışmazlıqlar, boşluqlar və qarşıdurmalar nəzərə çarpmaqla daha çox böyük biznesin maraqlarını biruzə verir. Ancaq MDB ölkələrində MHBS-nin həyata keçirilməsi problemləri orta biznes səviyyəsinə keçməyə başlamışdır.

Bu nöqtəyi-nəzərdən, 2009-cu ildə buraxılmış Orta və Kiçik biznes üçün Beynəlxalq Normalar xüsusi rol oynasa da, bu normalar MHBS ilə müqayisədə o qədər də "primitiv" hesab edilmir.

O cümlədən, MHBS-da olduğu kimi, həmin normalarda da yetərinə çatışmazlıqlar, boşluqlar vardır.(METM,2013)

MHBS-nin praktiki olaraq həyata keçirilməsi ilə əlaqədar problemlər normalarda ədalətli qiymət anlayışının geniş istifadəsi ilə bağlı şəkildə yaranır,

MHBS-nin təsdiqi və tətbiqi üzrə yaranan problemlər, MDB ölkələrində və Gürcüstanda onlann həlli üzrə əlverişli metodların tərtib edilməsi istiqamətində söylərinin birləşdirilməsini istəyir.

Qloballasan iqtisadi şəraitdə AR-da da mühasibat uçotunun dövlətlərarası standartlara harmonizasiyası vacib əhəmiyyət daşıyır. Ancaq müasir mühasibat uçotu sisteminin yaradılması ilə bağlı mövcud sistemdə bəzi çatışmazlıqlar mövcuddur. Bu çatışmazlıqlar əsasən aşağıdakılardır:

- Mühasibat uçotu ve audit sahəsində modern bilik və bacarıqlara sahib olan lazımi sayda mütəxəssis yoxdur;
- Ali və digər təhsil ocaqlarında tələbə və sagirdlərə mühasibat uçotu köhnə qaydada keçirilir;
- Dövlətlərarası ve MMUS- nın tədris edilməsi üzrə metodoloji baza mövcud deyil, buna görə də uyğun dərslik və başqa bir çox tədris vəsaitləri hazırlanmamışdır;
- Uyğun təhsil ocaqlarında başqa iqtisadi fənlərin tədrisində yeni mühasibat uçotu sisteminin konseptual şəkildə əsası və onun prinsipləri ciddiyyə alınmır;
- Bir sıra aidiyyət dövlət qurumları tərəfindən bu günə kimi təzə mühasibat uçotu sisteminin tətbiq edilməsi və mütəxəssislərin yetişdirilməsi yönündə işlər lazımi səviyyədə aparılmamış və yeni sistemə keçidi həyata keçirən xüsusi xidmət formalasdırılmamışdır.

Maliyyə uçotunun verilmiş sistemində olan bu çatışmazlıqların ləğv edilməsi sahəsində MN Təhsil Nazirliyi ilə birlikdə müsavirələr keçirmişdir. Bu müsavirələr nəticəsində qarşıya qoyulan zəruri vəzifələr aşağıdakılardır:

1. Mühasibat uçotu sferasında vahid tədris metodologiyasının tərtib olunması ilə əlaqədar uyğun tədbirlərin görülməsi və bu işin gələcək dövrlərdə də həyata keçirilməsi;
2. Ali və bir sıra başqa təhsil ocaqlarının müəllimləri, axırncı və birinci kurslarda oxuyan tələbələr üçün müasir metodoloji mənbənin və uyğun tədris materiallarının tərtib olunması;
3. Ali və başqa təhsil ocaqları üçün tədris materiallarına əsasən dərslik və metodiki vəsaitlərin tərtib olunması və onların inkişaf etdirilməsi;

4. Ali və başqa təhsil ocaqlarında iqtisadi fənlərin tədris edilməsində yeni mühasibat uçotu sisteminin konseptual əsaslarına uyğun olaraq sözügedən fənlərin tədris metodologiyasına uyğun yeniliklərin edilməsi;

5. Mühasibat uçotuna əsasən tədrisin pəşəkarlıq səviyyəsini təsdiqləyən monitorinqlərin təşkil edilməsi;

6. Ali və başqa təhsil ocaqlarında dövlətlərarası və ölkədaxili uçot standartları üzrə tədrisin keçirilməsi.

Tapşırılan bu vəzifələrin icrası TN-nin, eyni zamanda, mühasibat uçotu sektorunda mütəxəssis yetişdirən təhsil ocaqlarının üzərinə böyük məsuliyyət qoyur və mütəxəssis hazırlığı üçün təhsil proqramlarının inkişaf etdirilməsini tələb edir.

AR-da mühasibat uçotu üzrə mütəxəssislərin hazırlanması üçün müvafiq təhsil ocaqlarının xüsusi imkanları vardır. Ancaq yeni tələblərə uyğun mütəxəssis hazırlığının təmin olunması üçün aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilməlidir:

➤ Mühasibat uçotuna əsasən yeni tələblərə uyğun mütəxəssis hazırlığını təmin edən təhsil proqramları təkmilləşdirilməlidir;

➤ Müasir proqramlar üzrə mühasibat uçotuna dair fənləri keçən pedaqoqların təkmilləşdirilməsi üçün treninqlər həyata keçirilməlidir;

➤ Treninqlərin təşkili üçün MHBS-ni tətbiq edə bilən, bu ixtisas üzrə xarici dövlətlərin ali məktəblərində oxuyan və ya dərs demis müəllimlərdən təşkil edilmiş ekspert qrupu ərsəyə gətirilməlidir.

Bu tədbirlərin görülməsi üçün 2009-cu il 16 dekabrda TN və MN-nin rəhbər işçilərinin, Dünya Bankının AR-dakı üzvlərinin, bəzi ali təhsil və orta ixtisas məktəblərinin başçılarının iştirakı ilə müsavirələr keçirilmiş və verilən qərar üzrə aidiyyəti qurumların və beynəlxalq təşkilatların mütəxəssislərindən ibarət işçi qrupu yaradılmışdır.

II FƏSİL. Azərbaycanca beynəlxalq standartlarının əsasında cavab verən milli uçot sisteminin yenidən təşkilinin mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi

2.1 Azərbaycanca MHBS-n əsasında cavab verən milli uçot sisteminin yenidən təşkili strategiyası

Müasir dövrdə dünya ölkələrinin tərəqqi səviyyəsi mühitində mühasibat uçotu dövlətlərarası əlaqələrin yaradılmasında xüsusi vasitəyə çevrilmişdir. Bütün dünya ölkələrində böyük tutumlu korporasiyalar dövlətlərarası inteqrasiya üzrə fəaliyyət göstərirlər. Səhmlərə nəzarət paketinin və beynəlmilləşmə əməliyyatlarının əsas götürülməsi, xarici şirkətlərin bir araya gəlməsi ilə yekunlaşır. Bəzi peşəkar uçot xidmətləri də dünya səviyyəsində satılır. Onu da vurğulayaq ki, millətlərarası uçot sisteminin ərsəyə gəlməsi ilə beynəlxalq mühasibat uçotu sisteminin ərsəyə gətirilməsi, ərazi uçot sisteminin dövlətlərarası uçot və hesabat sisteminə çevrilməsi özünü biruzə verir.

MHBS-na uyğun olaraq ənənəvi milli mühasibat uçotu sisteminin yenidən qurulması konsepsiyasının zəruriliyi MDB ölkələrində olduğu kimi aşağıdakı oxşar səbəblər və xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunmuşdur (E.O.Cəfərov,2010)

1. Respublikamızda iqtisadiyyatın keçid dövrünə məxsus qurulmuş yeni mülkiyyət münasibətlərinin və obyektlərinin formalaşdırılması və inkişafını əks etdirən “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 02 sentyabr 2004- cü il tarixdən qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar MUBS-nda verilmiş bir sıra konseptual anlayışlar 1995-ci ildə qəbul edilmiş «Mühasibat uçotu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu və onun əsasında qəbul edilmiş normativ-hüquqi aktlarla tənzimlənən müvafiq uçot qaydalarında əks etdirilmədiyindən təşkilatların tərtib etdikləri maliyyə hesabatları beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilmirdi.

2. Ənənəvi (milli) mühasibat uçotu və hesabat sistemi inzibati metodlara əsaslandığından təşkilatlar tərəfindən hazırlanmış maliyyə hesabatlarında informasiyanın seçimi və təqdim olunması öncədən müəyyən olunmuş nəticənin

əldə olunmasına təsir etdiyi üçün neytral hesab olunmurdu.

3. Ənənəvi (milli) mühasibat uçotu və hesabat sistemində aktivlərin real dəyəri təşkilatların maliyyə vəziyyəti və fəaliyyətinin nəticələrində yalnız ilkin və bərpa dəyəri ilə uçota alındığından fiziki və mənəvi köhnəlməyə məruz qalmış və bu səbəbdən gələcəkdə iqtisadi səmərənin əldə edilməsi üçün yararsız hesab edilən əsas vəsaitlər həmin təşkilatın istehsal potensialının mövcudluğu barədə yanlış təsəvvür yaradırdı və bunun nəticəsi kimi təşkilatın istehsal potensialının səmərəliyinin təhlil edilməsinə dair həmin hesabatların istifadəçiləri tərəfindən düzgün olmayan qərarların verilməsinə şərait yaradırdı.

4. MHBS-ndan fərqli olaraq yuxanda göstərilən hesabat dövrlərində qüvvədə olan ənənəvi mühasibat uçotu qaydalarına əsasən tərtib edilən maliyyə hesabatlarında istifadəçilər tərəfindən təşkilatın fəaliyyəti və maliyyə nəticələri barədə düzgün İqtisadi qərarın qəbul edilməsi zamanı kapitalda dəyişikliklər, balans hesabatı tarixindən sonra hadisələr, Qiymətləndirilmiş öhdəliklər, şərti öhdəliklər və şərti aktivlər, ədalətli dəyər və digər zəruri hesab edilən informasiyanın açıqlanması təmin edilmirdi.

5. Ənənəvi mühasibat uçotu qaydalarında qanunvericiliklə əsaslandırılmamış və baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarının qeydiyyatı və uçota alınması iqtisadi mahiyyətinə və reallığa görə deyil, hüquqi formaya uyğun olduğu üçün bu əməliyyatlarının müvafiq hesabat dövrlərinə münasib aid olunması təmin edilmirdi.

6. Ənənəvi (milli) mühasibat uçotu qaydalarına əsasən aktivlərin dəyəri ilkin və bərpa dəyəri ilə qiymətləndirildiyi halda MHBS-nin müvafiq müddəalarına uyğun olaraq aktivlərin və öhdəliklərin qiymətləndirilməsi zamanı (tarixi dəyər, cari dəyər, ehtimal olunan satış qiyməti, diskont döyər və ədalətli dəyər) müxtəlif qiymətləndirmə metodlarından istifadə olunur.

Həmçinin, beynəlxalq standartlar əsasında qəbul olunmuş maliyyə hesabatları elementlərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsi metodikası da ənənəvi (milli) mühasibat uçotu qaydaları ilə müəyyən edilmiş sözügedən elementlərin tanınması

və qeydə alınması metodikasından konseptual baxımdan tamamilə başqa meyar və prinsiplərə əsaslanır.

7. Beynəlxalq standartlara uyğun olaraq maliyyə hesabatlarında təqdim olunan informasiyanın mahiyyətini istifadəçilərə açıqlamaq məqsədilə bu hesabatları hazırlayan mütəxəssislərin MHBS- barədə əsaslı biliklərə malik olması mühasib peşəsinin inkişafı və yayılması, habelə nüfuzunun artmasına geniş imkanlar yaradacaqdır.

Söhbət iqtisadiyyatın qloballaşdırılması şəraitində mühasibat uçotunun formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi üzrə yeni təfəkkürün, fəlsəfənin qəbul olunmasını təmin edən müəyyən olunmuş müddətlər üzrə icrası tələb olunan məqsədli proqramlar çərçivəsində mühasibat uçotu və maliyyə hesabatları üzrə beynəlxalq standartları barədə nəzəri və praktiki biliklərinə və bacarıqlarına malik olan ilk növbədə müəllim heyətindən ibarət olan təlimçilərin yetişdirilməsi, habelə müvafiq tədris-metodiki vəsaitlərin hazırlanması və yayılmasından gedir.

Respublikada yeni mühasibat uçotu sisteminə keçidin uğurla icrasını təmin etmək məqsədi ilə uçot işçilərinin sözügedən standartlar haqqında biliklərinin kifayət qədər olmamasını və ənənəvi mühasibat uçotu sahəsində toplanmış təcrübələrini nəzərə alaraq bəzi hallarda beynəlxalq standartlarla milli standartlar arasında konseptual xarakter daşımayan texniki fərqlərin yaranmasına yol verilmişdir.

Belə ki, MHBS-ndən fərqli olaraq müvafiq MMUS- na “Hesablar Planı” və beynəlxalq standartların minimum tələbləri əsasında maliyyə hesabatlarının formaları əlavə olunmuşdur.

Bundan başqa, əlavə olaraq bir neçə MMUS- nın hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur. Məsələn: “Maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi” adlı Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartı əsasında iki MMUS- (“Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə” və “Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat üzrə”), həmçinin “Mənfəət vergisi” adlı Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartı əsasında iki

MMUS- (“Cari mənfəət vergisi üzrə” və “Təxirə salınmış mənfəət vergisi üzrə”) hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur.

Eyni zamanda, ənənəvi mühasibat uçotunda ədalətli dəyər konsepsiyası olmadığından əlavə olaraq “Ədalətli dəyər üzrə” MMUS-nın hazırlanması da nəzərdə tutulmuşdur.

Beləliklə, mühasibat uçotu üzrə islahatların aparılması ilə bağlı əldə olunmuş praktikaya və bu sahədə toplanmış təcrübələrə əsaslanaraq ölkədə bazar iqtisadiyyatının inkişafına, dövlət büdcəsinin gəlir və xərclər üzrə mənbələrinin şəffaf və düzgün müəyyən edilməsinə dövlət tərəfindən yönəldilən vahid uçot siyasəti beynəlxalq tələblərə cavab verən MMUS- nın tətbiqi üzrə qəbul olunan strategiyanın təkmilləşdirilməsinə və bununla da yeni milli mühasibat uçotu sisteminin yaradılmasına gətirib çıxarmışdır.

Azərbaycanda mühasibat uçotu sahəsində islahatların aparılması aşağıdakı mərhələlərlə nəzərdə tutulur (H.Əsədov, E.Cəfərov. Bakı-2016;)

1. Beynəlxalq standartlar əsasında maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim olunması üzrə mühasibat uçotu subyektlərinin fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi;

2. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş müddətlərdə mühasibat uçotu subyektləri tərəfindən yeni maliyyə hesabatlarının təqdim olunması üzrə müvafiq normativ-hüquqi aktlarda əks etdirilmiş kompleks tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi;

3. Mühasibat uçotu subyektləri tərəfindən yeni maliyyə hesabatlarının hazırlanması üzrə əsaslı və zəruri biliklərin əldə edilməsi məqsədi ilə fasiləsiz tədris prosesinin, habelə təsdiq olunmuş proqram sənədləri çərçivəsində bu hesabatların keyfiyyətinə və müəyyən olunmuş müddətlərdə təqdim olunmasına daxili və xarici auditin həyata keçirilməsi.

Bu problemlərin həlli ilə bağlı 2004-cü il 02 sentyabr tarixdə “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvəyə minmişdir.

Mühasibat uçotunu tənzimləyən sözügedən qanunvericilik aktında respublikada həyata keçirilən uçot siyasətinin əsas istiqamətləri müəyyən olunmuşdur. Belə ki, MHBS-nın, İctimai Sektor üçün MUBS-nın və onların əsasında qəbul olunmuş MMUS- nın tətbiqinin məqsədləri qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan korporativ və büdcə sektorları üçün maliyyə hesabatlarının bu standartlara uyğun olaraq hazırlanmasından, dövlətin mühasibat uçotu sahəsində idarəetmə vəzifəsinin həyata keçirilməsi üçün institusional tərəqqinin dəstəklənməsindən ibarətdir. (“Mühasibat uçotu haqqında” Qanun,2018)

Qeyd etmək lazımdır ki, İctimai Sektor üçün MUBS-na (international Public Sector Accounting Standards) uyğun olaraq qəbul olunmuş MMUS- kiçik sahibkarlıq subyektləri istisna olmaqla kommertiya təşkilatlarının fəaliyyətini tənzimləyən MHBS-nın prinsipləri əsasında hazırlanmasına baxmayaraq, qeyri-kommertiya təşkilatlarının (büdcə təşkilatlarının, bələdiyyə orqanlarının, büdcədən kənar dövlət fondlarının) uçot siyasətini tənzimlədiyi üçün göstərilən standartlardan konseptual xarakter daşımayan cəhətlərlə fərqlənir. “Mühasibat uçotu haqqında” Qanuna əsasən kommertiya və qeyri-kommertiya təşkilatları tələb olunan standartların tətbiqini çoxpilləli standartlar sistemi əsasında həyata keçirməlidir:

Belə ki, ictimai əhəmiyyət daşıyan qurumlara aid olunan kommertiya təşkilatlarından mövcud olan MHBS-nın tətbiq edilməsi tələb olunduğu halda, ictimai əhəmiyyətli qurumlar və xırda sahibkarlıq subyektləri istisna olmaqla kommertiya təşkilatları tərəfindən MHBS əsasında hazırlanmış və təsdiq olunmuş Kommertiya Təşkilatları üçün MMUS- nın tətbiq edilməsi tələb olunur. (H.Əsədov, E.Cəfərov. Bakı-2016)

Bələdiyyə orqanları, büdcə təşkilatları və büdcədən kənar dövlət fondları isə İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları əsasında hazırlanmış Büdcə Təşkilatları üçün MMUS- m tətbiq etməlidir.

Qeyri-hökumət təşkilatları İctimai Sektor üçün MUBS-nın ümumi prinsipləri əsasında qəbul olunmuş Qeyri-hökumət Təşkilatları üçün MMUS-nın tətbiqini həyata keçirməlidir.

Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin illik dövriyyəsinin və işçilərinin orta illik sayının digər kommersiya təşkilatlarından xeyli aşağı olduğunu nəzərə alaraq, xüsusən də bu mühasibat uçotu subyektlərinin fəaliyyəti adətən bir təsisçi tərəfindən idarə edildiyi üçün, onlar mühasibat uçotunu vergi qanunvericiliyi əsasında Maliyyə Nazirliyinin təsdiq etdiyi “Kiçik sahibkarlıq subyektlərində sadələşdirilmiş uçotun aparılması Qaydaları”na uyğun olaraq aparmalıdır.

Qeyd olunan Qanuna əsasən Azərbaycan Respublikasında mühasibat uçotu subyektlərində aidiyyəti üzrə beynəlxalq standartlara və ya onların əsasında qəbul edilmiş milli standartlara uyğun maliyyə hesabatlarının tətbiqinin təşkili mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanına həvalə edilmişdir.

Ölkədə məqsədyönlü dövlət siyasətinin tətbiqi üzrə zəruri və təxirəsalınmaz tədbirlərin icrasının təmin edilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 07.02.2005-ci il tarixli “Mühasibat uçotu haqqında AR Qanununun tətbiq olunması haqda” Fərmanı ilə mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi üzrə səlahiyyətlər Maliyyə Nazirliyinə həvalə edilmişdir.

Mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsinin əsas məsələlərindən biri də mühasibat uçotu subyektləri tərəfindən beynəlxalq standartların tələblərinə uyğun olaraq maliyyə hesabatlarının daha şəffaf və keyfiyyətli təqdim olunması üzrə işin koordinasiya edilməsi məqsədi ilə müvafiq tədbirlərin hazırlanması və onların icrasının təmin edilməsidir.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi göstərilən Qanunun tələblərinə uyğun olaraq mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi üzrə ona həvalə edilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində MHBS-nın və İctimai Sektor üçün MUBS-nın Azərbaycan dilinə tərcüməsini və aidiyyəti

beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən bu tərcümələrin rəsmi mətnlər kimi təsdiq olunmasını təşkil etməlidir.

Eyni zamanda, Maliyyə Nazirliyi MMUS- nı, bu standartların tətbiqi üzrə şərhləri, tövsiyələri və uçot qaydalarını işləyib hazırlayaraq təsdiq etməli və MHBS-nda və İctimai Sektor üçün MUBS-nda dəyişikliklərin izlənməsi və bu dəyişikliklərin Milli Mühasibat Uçotunun Standartlarında vaxtlı-vaxtında aparılmasını təmin etməlidir.

Bundan başqa, bu Qanunla MMUS- nın hazırlanması və mühasibat uçotu sisteminin təkmilləşdirilməsi üzrə məsləhətlər vermək məqsədi ilə MHBS və İctimai Sektor üçün MUBS haqqında əsaslı biliklərə sahib olan müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, kommertiya və qeyri-kommertiya təşkilatları və mühasib peşəsini təmsil edən mütəxəssislərdən seçilmiş Mühasibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

Mühasibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurasının rəsmi rəyləri nəzərə alınmaqla MMUS- nın müəyyən olunmuş prosedurlar əsasında Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq olunması da Qanunun müvafiq müddəalarında öz əksini tapmışdır.(Ə.Джафаров. 2009;)

Həmçinin, Qanunun müvafiq müddəalarında MMUS- nın mərhələlərlə tətbiqi və ya bu standartlar qəbul edilənədək mövcud olan normativ-hüquqi aktların qüvvədə qalması, habelə təşkilatlar tərəfindən müvafiq standartlara əsasən maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının müəyyən olunmuş müddətlərdə təqdim və ya müəyyən olunmuş qaydada tərtib edilmədiyinə görə təqsirkar olan şəxslərin məsuliyyət daşması konsepsiyası verilmişdir.

Qeyd edilən məsuliyyət forması MHBS-nın və onların əsasında hazırlanaraq qəbul olunmuş MMUS- nın tətbiqi vəziyyəti ilə bağlı keçmiş sovet məkanı ölkələrinin toplanmış praktikasnda nəzərə alınmamışdır.

Göründüyü kimi, bu Qanun uzun müddət ərzində MHBS-nın, İctimai Sektor üçün MUBS-nın və onların əsasında hazırlanaraq qəbul olunmuş MMUS- nın

tətbiqi konsepsiyasını Özündə kifayət qədər çevikliklə əks etdirən normativ-hüquqi aktdır.

Hazırda, yuxarıda adı çəkilən Qanunun ayn-ayrı müddələrinin tələblərinə əsasən respublikada mühasibat uçotu subyektlərinin yeni maliyyə hesabatlarının tətbiqi üzrə fəaliyyətini tənzimləyən əsas normativ- hüquqi aktlar paketi demək olar ki, təsdiq olunmuşdur.

Belə ki, Qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada mühasibat uçotu sahəsində Maliyyə Nazirliyinə dövlət tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi üzrə verilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində göstərilən islahatların aparılması ilə nəzərdə tutulmuş birinci mərhələdə 37 adda Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartının 2006-cı il buraxılışı üzrə Azərbaycan dilinə tərcüməsi işlərinin təşkili, həmçinin bu tərcümələrin MHBS-nin Fondu tərəfindən rəsmi mətnlər kimi təsdiq edilmişdir.

MHBS-ni tətbiq edən kredit təşkilatları, investisiya fondları, qeyri-dövlət sosial fondlar, sığorta şirkətləri, qiymətli kağızların fond birləşməsində dövrüyyədə olan hüquqi şəxslər istisna olmaqla, kommərsiya təşkilatlarının bəzi qurumlara aid olunması üçün meyar göstəriciləri ARNK-nin 2005-ci iyun ayının 20-də verilən 108 nömrəli qərarı ilə təsdiq olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən həmin Qərara əsasən illik gəlirin həcmi 30,0 mln. manatla, hesabat ili ərzində işçilərin orta sayı 1200 nəfərlə və balansın yekun məbləği 100,0 mln. manatla müəyyən edilmişdir.

Aparılan hesablamalar nəticəsində bu meyar göstəricilərinin ikisindən yuxarı olan göstəricilərə sahib olan 20 kommərsiya təşkilatı müəyyən edildikdən sonra 2008-ci il 1 yanvar tarixinə qədər MHBS-na əsasən mühasibat uçotunu həyata keçirməli və maliyyə hesabatlarını verməli olan ictimai qurumların siyahısı ARNK-nin 2005-cı iyul ayının 18-də verilən 140 nömrəli qəran ilə təsdiq edilmişdir.

Son illərdə iqtisadiyyatın ayn-ayn sahələrində aparılmış islahatlarla bağlı iqtisadiyyatın yüksək inkişafını xarakterizə edən göstəricilərin təhlili nəticəsində

adı çəkilən meyar göstəriciləri dəyişdirilərək Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 22 aprel 2010-cu il tarixli 72 nömrəli qəran ilə yenidən təsdiq edilmişdir.

Sözügədən dəyişikliklərdən sonra meyar göstəriciləri illik gəlirin həcmi 120,0 mln. manat, hesabat ili ərzində işçilərin orta sayı 1500 nəfər və balansın yekun məbləği 300,0 mln. manat olmaqla müəyyən edilmişdir.

Eyni zamanda, bu meyar göstəricilərinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 16 iyul 2010-cu il tarixli 135 nömrəli qərarı ilə meyar göstəricilərinin ikisindən yuxarı olan göstəricilərə malik olan 22 kommərsiya təşkilatı müəyyən olunmaqla təsdiq edilmişdir.

Bununla yanaşı, qanunvericiliklə qəbul olunmuş MHBS- əsasında 37 adda Kommərsiya Təşkilatları üçün MMUS və İctimai Sektor üçün MUBS-na uyğun olaraq 24 adda Bədcə Təşkilatları üçün MMUS , habelə Qeyri-hökumət Təşkilatları üçün MMUS- hazırlanmış və təsdiq olunmuşdur.

Həmçinin 27 adda Kommərsiya Təşkilatları üçün MMUS- nın tətbiqi üzrə Şərhlər və Təvsiyələr hazırlanmış və təsdiq edilmişdir.

MHBS-nın tətbiqi və yayılması ilə bağlı institusional potensialın formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi üzrə məqsədli tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 2005-ci il 09 sentyabr tarixli İ-100 №-li əmri ilə «İctimai əhəmiyyətli qurumlar üçün MHBS-na keçməsi müddətləri üzrə» Nümunəvi Proqram təsdiq edilmişdir.

Həmin Proqram əsasında ictimai əhəmiyyətli qurumların siyahısına daxil olunmuş təşkilatın iş xüsusiyyətinə uyğun olaraq müvafiq Proqramın həyata keçirilməsi müəyyən olunmuş qaydada Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi ilə razılaşdırıldıqdan və bu təşkilatın rəhbərinin əmri ilə təsdiq edildikdən sonra təvsiyə olunmuşdur .(H.Əsədov, E.Cəfərov. Bakı-2016)

Sözügədən Proqramın icrası ilə bağlı ictimai əhəmiyyətli qurumlar tərəfindən digər analoji kommərsiya təşkilatları üçün müəyyən olunmuş müddətlərdən daha

tez müddətə maliyyə hesabatlarının hazırlanmasını təmin edən aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilmişdir.

1. MHBS-nin tətbiqi üzrə işçi qrupunun yaradılması;

MHBS-nin tətbiqini təmin edən Proqramda göstərilən hər bir tədbir üzrə müəyyən edilmiş işlərin uğurla və vaxtında təşkili, yerinə yetirilməsi üçün ictimai əhəmiyyətli quruma aid edilən təşkilatın uçot siyasətini həyata keçirən səlahiyyətli mütəxəssislərdən ibarət olan işçi qrupu yaradılmışdır.

Bu qrup vasitəsilə tədbirlərin icra vəziyyəti barədə və onların həyata keçirilməsi nəticəsində yaranmış müvafiq problemlərin aradan qaldırılması məqsədilə həmin təşkilatın rəhbərliyinə zəruri məlumatlar və hesabatlar təqdim olunmuşdur.

2. İctimai əhəmiyyətli qurumların Öz vəsaitləri hesabına müvafiq MHBS-nin Azərbaycan dilinə tərcüməsi işlərinin həyata keçirilməsi;

İctimai əhəmiyyətli quruma aid edilən təşkilat tərəfindən, onların öz vəsaitləri hesabına məsləhət xidmətlərini göstərən peşəkar mühasib təşkilatlarının köməyi ilə 2006-cı il buraxılışı üzrə MHBS- Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir.

3. MHBS- haqqında əsaslı biliklərin əldə edilməsi və maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim olunması ilə bağlı konversiyanın tətbiqi üzrə mühasib heyəti üçün müvafiq təlimlərin təşkili;

MHBS-nin tətbiqi ilə əlaqədar və konversiyanın metodologiyası üzrə ictimai əhəmiyyətli qurumlara aid edilən təşkilatın mühasib heyəti üçün peşəkar mühasib təşkilatını təmsil edən Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları haqqında əsaslı biliklərə malik olan mütəxəssislər tərəfindən müvafiq təlim kursları aparılmışdır.

Göstərilən şirkətlər tərəfindən təlim kurslarının apanılması zamanı Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları üzrə tədris materiallarının olmadığına nəzərə alaraq, bu kurslarda Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları haqqında kifayət qədər məlumatların əldə edilməsi məqsədi ilə həmin standartların təhlili üzrə materiallardan geniş istifadə olunmuşdur.

4. Ənənəvi mühasibat uçotu sisteminin təhlili;

İşçi qrupu və dəvət olunmuş peşəkar mühasib təşkilatı tərəfindən ictimai əhəmiyyətli quruma aid edilən təşkilatın fəaliyyəti üzrə ənənəvi mühasibat uçotunun araşdırılması nəticəsində əldə olunmuş materiallara əsaslanaraq, həmin təşkilatın iş xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla MHBS-nin tətbiqi prizmasından mövcud mühasibat uçotu sisteminin təhlili aparılmışdır.

5. MHBS-na uyğun olaraq uçot siyasətinin hazırlanması;

MHBS-nin tətbiqi üzrə təşkilatın mövcud mühasibat uçotu sisteminə dair materiallar təhlil edildikdən sonra əldə olunmuş nəticələr əsasında bu standartlara uyğun olaraq yeni uçot siyasəti işlənmişdir.

Yeni uçot siyasətinin işlənməsi zamanı ilk növbədə maliyyə hesabatları elementlərinin tanınması, qiymətləndirilməsi və uçotda əks etdirilməsi üzrə tələblər müəyyən edilmişdir.

MHBS-na uyğun olaraq bu məsələnin həlli istiqamətində əsas və bir və ya bir neçə alternativ yanaşmalardan istifadə edilmişdir. İşçi qrupu mövcud olan bu yanaşmalardan ictimai əhəmiyyətli quruma aid edilən təşkilatın iş xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq ən münasib yanaşmanı seçməklə həmin təşkilatın uçot siyasətində əks etdirmişdir.

6. Qəbul olunmuş uçot siyasətinə uyğun olaraq mühasibat uçotunun işçi hesablar planının hazırlanması;

İctimai əhəmiyyətli quruma aid edilən təşkilat tərəfindən peşəkar mühasib təşkilatının köməyi ilə qəbul edilmiş uçot siyasətinə uyğun olaraq işçi hesablar planı hazırlanmışdır.

Bu İşçi hesablar planı kommersiya təşkilatlarının ayrı-ayrı fəaliyyət növlərinin həyata keçirilməsini əks etdirməklə MHBS-na uyğun olaraq maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi üçün qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada təsdiq edilən MMUS- nın nümunəvi hesablar planı əsasında işlənmişdir.

Belə ki, təşkilat tərəfindən qəbul olunmuş işçi hesablar planında təşkilatın və onun tabeliyində olan qurumların iş xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla müvafiq hesablardan və subhesablardan istifadə edilmişdir. (A.Kərimov, 2014)

Təşkilatlar, onların iş xüsusiyyətlərinə uyğun gəlməyən hesabları və subhesabları nəzərə almamaqla, habelə bəzi subhesablarının məzmununu dəqiqləşdirməklə, onları birləşdirməklə və əlavə subhesablar açmaqla nümunəvi hesablar planı əsasında öz işçi hesablar planını təsdiq etmişdir.

7. İşçi hesablar planına uyğun olaraq əsas mühasibat yazılışlarının hazırlanması;

Yeni işçi hesablar planına uyğun olanıq Hesabdarlıq üzrə Göstərişlərin hazırlanması təmin edilmişdir.

Belə ki, təşkilat tərəfindən, onun tabeliyində olan qurumların da iş xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla MHBS-nin tətbiqini təmin edən maliyyə uçotunun aparılması məqsədilə işçi hesablar planına uyğun olaraq hazırladığı Göstərişlərdə hər bir sintetik hesab və subhesab şərh edildikdən sonra onların digər müvafiq hesablarla müxabirələşməsinin nümunəvi sxemi verilmişdir.

Bu müxabirələşmələr təşkilatın həyata keçirdiyi hər hansı təsərrüfat əməliyyatını əks etdirmədiyi halda, təşkilat MHBS- ilə və ya Konseptual Əsasları ilə müəyyən edilmiş prinsiplərə və metodoloji yanaşmalara istinad etməklə həmin müxabirələşmələrə əlavələr etmişdir.

8. Maliyyə hesabatlarının tərtib olunması üzrə təlimatın hazırlanması;

MHBS-na uyğun olaraq maliyyə hesabatlarının hazırlanması üzrə təlimat işlənmişdir.

Hesabat dövrü ərzində MHBS-nda təsərrüfat əməliyyatlarının həyata keçirilməsi üzrə mühasibat uçotunun aparılmasına deyil, onların yekun nəticələrinə, habelə başqa mənbələrdən əldə edilmiş digər məlumatlar əsasında hazırlanmış məhz maliyyə hesabatlarının tərtib və təqdim olunmasına böyük əhəmiyyət verildiyindən ilk növbədə maliyyə hesabatlarında rəhbərliyin mühasibat

uçotu obyektlərinə dair fərziyyələrini təsdiq edən maliyyə informasiyası açıqlanmışdır.

MHBS-na uyğun olaraq maliyyə hesabatlarının tərtib olunması üzrə Təlimat baş kitabda və digər mühasibat uçotu registrlərində, habelə uçota alınması mümkün olunmayan əlavə məlumatların yığılması və icmaliaşdırılması üzrə prosedurların təsvir edilməsi yolu ilə həmin hesabatların işlənilməsi qaydası hazırlanmışdır.

9. MHBS-na uyğun olaraq maliyyə hesabatlarının hazırlanması üzrə konversiya prosedurlarının həyata keçirilməsi;

MHBS-na uyğun olaraq zəruri hesab edilən sənədlərin və metodiki göstərişlərin hazırlanmasından sonra təşkilat birbaşa konversiya prosedurlarının həyata keçirilməsinə başlamışdır.

Ənənəvi uçot siyasəti əsasında müəyyən olunmuş hesabların və uçot obyektlərinin MHBS-na uyğun olaraq bu və ya digər maddələrə aid edilməsi üçün müvafiq təhlillər aparılmışdır.

Maliyyə hesabatlarının hazırlanması üzrə konversiyanın keçirilməsi prosedurları ənənəvi mühasibat uçotu qaydalarına uyğun uçota alınmış aktivlərin, öhdəliklərin, kapitalın, gəlir və xərclərin (maliyyə hesabatlarının elementlərinin) yenidən təsnifləşdirilməsini və təshib olunmasını təmin edən müvafiq müxabirələşmələrin aparılmasını təmin etmişdir.

Bu elementlərin yenidən təsnifləşdirilməsi üzrə müxabirələşmələrin verilməsi məqsədi ilə ənənəvi uçot siyasəti əsasında müəyyən olunmuş hesablar (subhesablar) bağlanmış və bu hesablarda uçota alınmış qalıqlar qəbul olunmuş yeni hesablar planına uyğun olaraq müvafiq hesablara keçirilmişdir.

Maliyyə hesabatlarının elementlərinin yenidən təsnifləşdirilməsinin aparılması nəticəsində müəyyən olunmuş yeni hesablar planına uyğun olaraq müvafiq hesablar da uçota alınmış qalıqların yekunu bağlanmış köhnə hesablarda əks olunan qalıqların cəminə bərabər olmuşdur.

Mühasibat uçotu üzrə beynəlxalq standartlara keçidlə əlaqədar, görülməli işlərin əhəmiyyətliliyini, təxirəsalınmazlığını nəzərə alaraq, yuxanda adı

çəkilən və qısa müddət ərzində tələb olunan tədbirlərin icrası Azərbaycan hökuməti və bir sıra beynəlxalq maliyyə qurumları tərəfindən, ölkənin müəyyən etdiyi uçot siyasətinin strategiyasına uyğun olaraq müvafiq texniki yardımların ayrılması ilə həyata keçiriləcəkdir.

Beləliklə, respublikada iqtisadi islahatların səmərəli həyata keçirilməsini və ölkəyə investisiya axınının ilbəl artımını təmin edən MHBS-nin uğurla tətbiqi və yayılması üçün bu sahədə formalaşmış və dünya kapital bazarının tələblərinə uyğun olaraq qanunvericiliklə müəyyən olunmuş tədbirləri həyata keçirməklə mövcud olan mühasibat uçotu sisteminin qlobal rekonstruksiyası aparılmalıdır.

2.2 Mühasibat balansı ünsürlərinin inteqrasiyanın mövcud vəziyyətinin təhlili

Hər hansı bir şirkətin nə qədər əlverişli fəaliyyət göstərdiyini və maliyyə baxımdan hansı vəziyyətdə olduğunu bilmək üçün – onun maliyyə hesabatlarına nəzər salmaq kifayət edir. Maliyyə hesabatlarının analiz olunması fərqli bir mövzudur. Bu yazıda isə maliyyə hesabatlarının nə olduğu haqda danışılacaq.

Qısacası, qeyd etmək lazımdır ki, 4 əsas maliyyə hesabatı vardır: (METM,2013)

1. Gəlir və xərclər haqda hesabat
2. Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqda hesabat
3. Balans hesabatı
4. Kapitalda Dəyişikliklər haqqında hesabat.

Bunların biri olan balans hesabatı haqqında daha ətraflı aşağıda:

Balans hesabatı. Mənfəət-ziyan və nağd vəsaitin axını hesabatları müəssisənin hər hansısa bir dövr ərzindəki (misal üçün: 2012-ci il 1 yanvar –2012- ci il 31 dekabr) fəaliyyətini bildirirsə, balans hesabatı bunun tam əksinə, hər hansısa bir məqamda (misal üçün: 2012-ci il 31 dekabr) şirkətin nələrə sahib olduğunu göstərir. Şirkətin sahib olduğu varlıqlara isə öhdəliklər, məcmu kapital, aktivlər aiddir.

Aktiv – aktivə ingiliscədən “Asset” kimi tərcümə olunur. İstifadə olunaraq dəyər yarada bilən hər hansı əşya aktiv ola bilər. Misal üçün, bir şirkətin nəqliyyat vasitələri, binası, ofisə ləvazimatları, avadanlıqları və s. bu şirkətin aktivləri hesab olunur.

Öhdəlik – ingiliscədən “Liability” kimi tərcümə olunur. Adından da məlum olur ki, “öhdəliklər” şirkətin borclarını bildirir. Öhdəliklərin heç biri şirkətə aid deyil, ancaq şirkət onlardan yararlanaraq mənfəət əldə etməyə cəhd edir. Ümumi Kapital – ingiliscə “Owner’s Equity” adlanır və şirkətin sahibinə aid olan özəl kapitalı əks etdirir. İndi isə kəllə qənd istehsalı ilə məşğul olan “B” şirkətinin nəyə sahib olduğuna nəzər salaq.

Cədvəl 1. “B” şirkətinin sahib olduqları

– Nağd vəsait (şirkətin xəzinəsində(<i>kassasında</i>))	2,500 AZN
– Hazır məhsul (istehsal olunmuş amma hələ satılmamış)	7,500 AZN
– Nisyə satılan mallara bir ay ərzində alınacaq məbləğ	3,000 AZN
– İstehsal avadanlığı (qənd bişirən, qablaşdıran, və s.)	150,000 AZN
– İki mikroavtobus (malın dükanlara daşınması üçün)	25,000 AZN
– Sexin yerləşdiyi bina (fərz edək ki, şirkətin öz əmlakıdır)	75,000 AZN

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Bu misaldakı “B” şirkətinin ümumi aktivlərinin qiyməti 263,000 AZN-dır.

Vurğulamaq lazımdır ki, aktivlər 2 cür olur:

Qısamüddətli aktivlər – bir ildən az müddətdə pula çevrilə bilən aktivlərə qısamüddətli aktivlər adı verilir. Bu aktivlərə nağd vəsait, hazır məhsul, nisyə satılan məhsullardan əldə ediləcək məbləğ və s. aid olunur.

Uzunmüddətli aktivlər –bir ildən uzun müddətdə pula çevrilə bilən aktivlərdir. Bunlara bina, istehsal avadanlığı və s. aid edilir. Hələ ki, ancaq aktivlər daxil olunmuş yarımçıq balans hesabatı aşağıdakı kimi olur:

Cədvəl .2. 31.12.2018 tarixli balans hesabatı

AKTİVLƏR	
Qısamüddətli aktivlər	13,000
<i>Nağd vəsait</i>	<i>2,500</i>
<i>Hazır məhsul</i>	<i>7,500</i>
<i>Nisyədən alınacaq məbləğ</i>	<i>3,000</i>
Uzunmüddətli aktivlər	250,000
<i>İstehsal avadanlığı</i>	<i>150,000</i>
<i>Nəqliyyat (iki mikroavtobus)</i>	<i>25,000</i>
<i>Bina</i>	<i>75,000</i>
CƏMI AKTİVLƏR	263,000

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Balans hesabatında bir yanda aktivlər qeyd edilərkən, o biri tərəfdə aktivlərin qarşısındakı öhdəliklər və məcmu kapital qeyd edilməlidir. Başqa sözlə desək, bu aktivlərin bazasını, bunların haradan gəldiyini göstərən II tərəf olmalıdır. Bu nümunədəki “B” şirkətinin öhdəlikləri aşağıdakı kimidir:

Cədvəl. 3. “B” şirkətinin öhdəlikləri

Təchizatçılara borc (nisyə alınmış xammala görə)	10,000
--	--------

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Qısamüddətli öhdəliklər – 1 ildən az müddətdə ödənilməli olan borclardır. Bunlara nisyə alınan materiala görə təchizatçılara olan borcu misal göstərmək olar. Belə borclar adətən 1 aydan gec olmayaraq ödənməlidir.

Uzunmüddətli öhdəliklər – 1 ildən artıq müddətdə ödənilməli olan borclardır. Bu öhdəliklərə 5 illik bank kreditini aid etmək olar. Öhdəlikləri balans hesabatına artırıdıda aşağıdakı yarımçıq balans hesabatı əldə edilir:

Cədvəl. 4. 31.12.2018 tarixli balans hesabatı

AKTİVLƏR		ÖHDƏLİKLƏR və MƏCMU KAPİTAL	
Qısamüddətli aktivlər	13,000	Qısamüddətli öhdəliklər	10,000
<i>Nəğd vəsait</i>	<i>2,500</i>	<i>Təchizatçılara borc</i>	<i>10,000</i>
<i>Hazır məhsul</i>	<i>7,500</i>		
<i>Nisyədən alınacaq məbləğ</i>	<i>3,000</i>	Uzunmüddətli öhdəliklər	150,000
		<i>Bank krediti</i>	<i>150,000</i>
Uzunmüddətli aktivlər	250,000		
<i>İstehsal avadanlığı</i>	<i>150,000</i>		
<i>Nəqliyyat (iki mikroavtobus)</i>	<i>25,000</i>		
<i>Bina</i>	<i>75,000</i>		
CƏMI AKTİVLƏR	263,000	CƏMI ÖHDƏLİKLƏR	160,000

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Məlumdur ki, sol hissədəki aktivlərin toplam qiyməti 263,000 AZN-dır. Sağ hissədə isə öhdəliklər 160,000 AZN olur. Onlar aradsənəkə fərq 103,000 manatdır ki, nəticədə bu ümumi kapitalda özünü aydın şəkildə göstərəcəkdir.

İngiliscə buna “Owner’s Equity” deyilir. Ümumi Kapital 2 hissədən ibarətdir: – Qanun kapitalı – şirkət rəhbərlərinin biznesi başlayarkən əllərində olan kapitalın məbləğidir. Misal üçün, “B” şirkətinin sahibi Qafar kişi öz şirkətini yaradarkən cibində 10,000 AZN nağd pulu və qənd sexində 30,000 AZN dəyərində avadanlığı var idi.

Demək “B” şirkətini qanun kapitalı 40,000 AZN olur. – Bölüşdürülməmiş mənfəət– şirkətin xalis qazancından şirkətə bird aha yatırılmış (sahibləri arasında bölüşdürülməmiş) vəsaitdir. Misal üçün, “B” şirkətinin sahibi Qafar kişi şirkətin fəaliyyətindən hər ay qazandığı vəsaiti özünün və ailəsinin ehtiyaclarına xərcləyirdi, qalanını isə yenidən şirkətin dövriyyəsinə buraxırdı.

Şirkət fəaliyyət göstərən gündən onun mənfəətindən onun dövriyyəsinə bird aha yatırılmış məbləğ 63,000 AZN olub. Demək “B” şirkətinin hələ paylaşdırılmamış mənfəəti 63,000 AZN-dır. “B” şirkətinin Ümumi Kapitalını balans hesabatına daxil etdikdə, son balans hesabat belə olur:

AKTİVLƏR		ÖHDƏLİKLƏR və MƏCMU KAPİTAL	
Qısamüddətli aktivlər	13,000	Qısamüddətli öhdəliklər	10,000
<i>Nağd vəsait</i>	<i>2,500</i>	<i>Təchizatçılara borc</i>	<i>10,000</i>
<i>Hazır məhsul</i>	<i>7,500</i>		
<i>Nisyədən alınacaq məbləğ</i>	<i>3,000</i>	Uzunmüddətli öhdəliklər	150,000
		<i>Bank krediti</i>	<i>150,000</i>
Uzunmüddətli aktivlər	250,000	Məcmu Kapital	103,000
<i>İstehsal avadanlığı</i>	<i>150,000</i>	<i>Bölüşdürülməmiş mənfəət</i>	<i>63,000</i>
<i>Nəqliyyat (iki mikroavtobus)</i>	<i>25,000</i>	<i>Nizamnamə kapitalı</i>	<i>40,000</i>
<i>Bina</i>	<i>75,000</i>		
CƏMI AKTİVLƏR	263,000	CƏMI ÖHDƏLİKLƏR və MƏCMU KAPİTAL	263,000

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Nəticədə, balans hesabatımız balans edildi, başqa sözlə desək hər iki tərəfindəki məbləğ eyni oldu. Realda balansın doğru olması – mühasibatlığın doğru şəkildə aparıldığı mənasına gəlir.

2.3Yeni qəbul edilmiş maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim olunması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi

Günümüzdə bazar iqtisadiyyatı müəssisələrin iqtisadiyyatının tərəqqisi, istehsalın genişlənməsi qarşısında yeni tələblər qoymuşdur. İdarəetmənin çətinləşməsi yeni növ müəssisənin istehsal proseslərini, istifadə edilən resursları, istehsal edilən məhsulların maya dəyəri, həcmi və sair bu kimi məsələləri əhatə edən şəffaf informasiyalara zərurət yaradır ki, bu da, nəticədə, mühasibat uçotu sistemində struktur dəyişikliyin yaranmasına səbəb olur. Mühasibat uçotu və hesabatı sistemində olan dəyişikliklər müəssisənin maliyyə durumu və onun fəaliyyətinin son maliyyə nəticələri barəsində informasiyanın formalaşmasının təmin edilməsinə istiqamətləndirilmişdir. Bu informasiyalar müəssisənin işi ilə maraqlanan tərəflər üçün əhəmiyyətli sayılaraq, müəssisənin durumu, verdiyi qərarları və fəaliyyəti barəsində məlumatların maliyyə hesabatları istifadəçiləri üçün doğru çatdırılmasını təmin edir. İstənilən investor öz vəsaitini müəssisənin mənfəətlə işləməsindən əmin olduqdan sonra bu sahəyə yatırımağa qərar verdiyi üçün həmin müəssisənin maliyyə hesabatı investor üçün anlaşılıq olmalıdır. Bu səbəbdən də uçotu əksər hallarda “biznesin dili” də adlandırırlar.

Bilirik ki, əvvəllər mühasibat uçotu və hesabat inzibati amirlik sistemində prinsip etibarilə tamamilə başqa vəzifələr icra edirdi. Dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya edən ölkəmizin iqtisadiyyatının tərəqqisində köhnə uçot metodları və üsullarının yeni şəraitdə qəbul olunmazlığı mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasını zəruri etmiş, müasir mərhələdə uçot və hesabat sahəsində dünya praktikasında qəbul olunmuş qaydalara müvafiq islahatların aparılması əsas vəzifələrdən biri olmuşdur.

Modern iqtisadi münasibətlər sistemi mürəkkəb xarakterli olub, bütün müəssisə və şirkətlərdən beynəlxalq kapital bazarına çıxış, onların fərmanlarında olan təbii, əmək və maliyyə vəsaitlərindən səmərəli istifadə etmə, yüksək bazar rəqabəti mühitində fasiləsiz fəaliyyət və çeviklik tələb edir. Bu problemin həlli ilk növbədə müəssisə və şirkətin idarə edilməsi üzrə yekun qərarların doğru şəkildə

verilməsinin ön plana çəkilməsi, maliyyə hesabatlarının göstəricilərinin beynəlxalq standartlara və mühasibat uçotu prinsiplərinə müvafiq formalaşdırılması vasitəsilə mümkündür. Ona görə ki, təsərrüfat subyektlərinin maliyyə-istehsal fəaliyyətinin səmərəliliyi və rentabellilik səviyyəsinin qiymətləndirilməsində maliyyə hesabatlarının informasiyaları xüsusi rol oynayır. Bu səbəbdən də iqtisadiyyatın fərqli sahələrində beynəlxalq inteqrasiyanın rolunun artması, eyni zamanda iqtisadi, hüquqi xarakterli daxili və xarici amillərin təsiri mühasibat uçotu sahəsində dəyişiklikləri, ayrı-ayrı dövlətlərdə tətbiq olunan uçot və hesabat işlərinin eyniləşdirilməsini və hər kəs üçün anlaşılıqlı olmasını tələb edir. Mühasibat uçotu barəsində qanunvericilik bazasının möhkəmləndirilməsində də qarşıya qoyulan məqsəd uçot sisteminin dünya uçot sisteminə müvafiq şəkildə qurulmasıdır. Ölkəmizdə aparılan iqtisadi və siyasi islahatlar nəticəsində mühasibat uçotunun mahiyyəti və funksiyaları, müəssisədə onun icra etdiyi vəzifələr dəyişərək əksər hallarda uçot sisteminin müxtəlif parametrlərini, uçot sistemini müəssisənin özünün seçməsinə imkan yaratmışdır. (S.Səbzəliyev,2003)

NMR - da mühasibat uçotunun və hesabatının yeni standartlar əsasında tərəqqisi üçün ayrı-ayrı tədbirlərin görülməsi uğurla davam etdirilir. Bu tədbirlərdən biri də iyun ayının 3-dən etibarən Dünya Bankının “Korporativ və büdcə sektorunda hesabatlılıq” layihəsi kontekstində büdcə təşkilatlarının mühasibləri üçün təşkil edilən on günlük treninqin keçirilməsidir. Treninqdə mühasibat uçotunun təşkilinin və maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsinin beynəlxalq uçot sisteminə müvafiq şəkildə çoxsaylı slaydlar vasitəsilə tədrisi bu sektorda məqsədə çatmağa imkan verəcəkdir.

Beynəlxalq iqtisadiyyata inteqrasiya etmək məqsədilə muxtar respublikada uçot sisteminin bu istiqamətdə verilmiş dövlətlərarası normaların prinsiplərinə müvafiq şəkildə qurulması dövrün vacib tələblərindən biri olduğundan uçot və hesabatların dövlətlərarası normalarla uzlaşdırılması sahəsində həyata keçirilən işlərin kommersiya müəssisələrində də sürətləndirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Dövlətlərarası maliyyə institutları AR iqtisadiyyatının 2019-cu və növbəti illərdə iqtisadi situasinya məxsus müasir proqnozlarını elan edib. 3 dövlətlərarası maliyyə qurumu –BVF, Dünya Bankı və AİB-nin təcrübəçilərinin elan etdiyi hesabatlarda AR iqtisadiyyatının növbəti il və çox yaxın dövrdə möhkəmliyini qoruyacağı, qeyri-neft iqtisadiyyatının tərəqqisinə dair nikbin proqnozlar göstərilib. Dünya Bankının «Kriptoalyutalar və blokçeyn texnologiyaları: Avropa və Mərkəzi Asiya bölgəsi üzrə iqtisadi məruzə»sinin yazarlarından biri Hans Timmer vurğulayıb ki, ölkəmizdə 2019-2020-ci illər ərzində Ümumi Daxili Məhsulun orta illik tempi 4 % nəzərdə tutulub. Hesabata uyğun olaraq, 2019-cu ildə ÜDM-in yüksəlişi 2,7 %, 2020-ci ildə – 3,5 %, 2021-ci ildə – 3,6 % təşkili proqnozlaşdırılmaqdadır.

Hesabatda qeyd edilir ki, gələcək dövrlərdə dövlətdə iqtisadi artımın mühüm mənbəyi qeyri-neft sahəsi olacaq. Bu sahənin payı Ümumi Daxili Məhsulda 60%-dən çox olacaq və gələcək illər üzrə artım müşahidə ediləcək. Gələcək dövrlərdə inflyasiya 5 – 7 % intervalında olacağı gözlənilir. 2019-cu ildə tədiyyə balansının müsbət meyilli, 2020-ci ildə isə ixracın daha da çoxalması hesabına müsbət saldonun genişləyəcəyi qeyd olunur.

BVF-nun «Qafqaz və Mərkəzi Asiya üzrə sahəvi iqtisadi proqnoz» adlı hesabatında qeyd edilir ki, 2018-ci ildə AR-da qeyri-neft sahəsində artım 2,2 %, 2019-cu ildə 2,7 % olacaq. İqtisadi artıma eyni zamanda TANAP qaz kəmərinin istifadə edilməsi də böyük təsir göstərmişdir. Hesabatın yazan şəxs Yoha Kayhonen düşünür ki, neftin məbləğlərinin çox olması və dövlət investisiyalarının artması AR-da iqtisadi yüksəliş dinamikasına yaxşı təsir göstərir. Bütün bunlara əsasən, orta illik inflyasiya bu il 3,4 %, gələn il isə 3,2 % olacaq. Fond tərəfindən aparılan hesablamalardan məlum olur ki, 2019-cu ildə AR-da sərmayə cəlbədiciyi, investisiyaların qoyuluşu çoxalacaq.

MB-ın strateji valyuta vəsaitləri isə 1 milyard dollar çoxalaraq 6,7 milyard təşkil edəcək və bu amil manatın xüsusi məzənnəsini müxtəlif mənfəət təsirlərdən qoruyacaq. Əlavə olaraq, BVF AR-na neftdən əldə edilən gəlirlərini konservativ

formada xərcləməyi, başqa sözlə desək gəlirlərin böyük qismini fiskal buferlərin ərsəyə gətirilməsi, borcların tədricən azaldılması və nəsillər arasında əlaqələrdə ədalətin dəstəklənməsi üçün qorumağı tövsiyə edib.

AİB-nin hesabatında da AR-da 2019-2021-ci illərdə mütəmadi olaraq iqtisadi cəhətdən yüksəlişin olacağına məxsus göstəricilər qeyd edilib. Eyni zamanda bankın mütəxəssisi olan Stiven Grok hesab edir ki, ölkəmizdə makroiqtisadi dəyişməzlik üçün dayanıqlı əsaslar var. Maliyyə dəyişməzliyinin təmin edilməsində büdcə-vergi siyasətinin monetar siyasət ilə əlaqələndirilməsi, iqtisadiyyat sahəsinin, valyuta bazarının və eyni zamanda tədiyyə balansının kompensasiya edilməsi, üzən məzənnəyə keçid etməyə səbəb olan ümumi təbdirlərin həyata keçirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Sözügedən siyasət 2019-cu ildə daha da intensivləşəcək, manatın dəyişməzliyi təmin ediləcək. Bu nöqtəyi nəzərdən, maliyyə amilləri iqtisadi vəziyyət üçün uyğundur. Bankın verdiyi məlumatlara əsasən, 2019-cu ildə ölkəmizdə qeyri-neft sahəsinə qoyulan investisiyaların tutumunun çoxalması və biznes sahəsinin bu istiqamətdə çevik çalışması istehsalın artmasına gətirib çıxaracaq.

Müavin Ş.Abdullayev vurğulayıb ki, 2019-cu və növbəti üç il üçün dövlətin sosial-iqtisadi proqnoz göstəriciləri tərtib olunarkən kompleks iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi, bank sektorunun tərəqqisi, valyuta bazarında gözləntilərin əlverişli idarə edilməsi, makroiqtisadi dəyişməzliyə mane olan ekzogen iqtisadi şokların baş verməməsi şərtləri nəzərdə tutulub, gələn ildə inflyasiyanın 1 rəqəmli olacağı gözlənilir. 2019-cu il ərzində Ümumi daxili məhsulun həqiqi artımı 3,4 % olmaqla 81,7 milyard manat, qeyri-neft Ümumi daxili məhsulun artımı 3,8 faiz olmaqla 50,4 milyard manat olacağı gözlənilir. 2020-ci il «Şahdəniz» yatağında neft-qazın çox çıxarılması nəticəsində bu sektorda 3,2 faiz, növbəti illərdə isə təqribən 3,3 % artımın olacağı proqnozlaşdırılır. Gələcək dövrlərdə vacib kapitalla qoyulan investisiyalar 17,6 milyard manat, həmçinin xarici investisiyaların 7,3 milyard manat, daxili investisiyaların isə 10,3 milyon manat olacağı gözlənilir.

Vacib kapitala qoyulan investisiyalar nəticəsində 2019-cu il ərzində inşaatda təqribən 2,4 % artım proqnozlaşdırılır.

Ş.Abdullayevin fikrincə, iqtisadiyyatın əsas sahəsində, yəni qeyri-neft sahəsində artımın 2019-cu ildə 3,8 faiz, gələcək illərdə isə orta hesabla 3,6 faiz olacağı proqnozlaşdırılır. (<https://muhasibat.az/2019-cu-ilin-iqtisadi-gostericileri/>)

III FƏSİL. Azərbaycan MMUS- nın tətbiqinin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi

3.1 Azərbaycan MMUS- nın tətbiqinin qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi

Müasir dövrdə AR-da mühasibat uçotunun 4 səviyyəli normativ-hüquqi protokoluna əsaslanan metodoloji və eyni zamanda hüquqi tənzimlənməsi sisteminin inkişaf etdirilməsi üzrə yorulmadan iş görülür.

1-ci səviyyə-AR-da mühasibat uçotunun metodoloji və hüquqi standartlarla təşkil edilməsini təyin edən dövlət başçısının qanun, fərman o cümlədən dövlətin qərarlarını təşkil edir. Ölkənin başqa qanunlarında əhatə olunan standartlar və mühasibat uçotu və hesabatına dair mövzular, ölkənin «Mühasibat uçotu haqda» nizamnaməsinə uyğun olmalıdır.

2-ci səviyyə- mühasibat uçotu üzrə dövlət tərəfindən təyin olunan icraedici orqanların təsdiqlədiyi əsasnamələri özündə birləşdirir. Müasir dövrdə mühasibat uçotu üzrə vacib uçot standartları tərtib etmişdir.

3-cü səviyyə–tərtib olunan metodiki göstərişlərdən, təkliflərdən, təlimatlardan və onların məzmununu özündə bildiren analoji sənədlərdən təşkil edilmişdir. Bu səviyyəyə aid aktlar 1-ci və 2-ci səviyyəyə aid sənədləri tərəqqi etdirməklə nazirliklər və başqa orqanlar tərəfindən tərtib olunur və təsdiq edilir. Bu səviyyəyə hər hansı bir qurumun maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin mühasibat uçotunun mövcud hesablar planı və planların tətbiq edilməsinə dair təlimat aid olunur.

4-cü səviyyə – müxtəlif əmlak, öhdəlik və təsərrüfat proseslərinin mühasibat uçotunun təşkil edilməsini təşkil edir. Bu səviyyədə hər hansı bir təşkilatda onun başçısının qəbul olunmuş uçot siyasəti çərçivəsində təsdiqlədiyi istifadə üçün qeyd edilən iş sənədləri aid olunur.

Normativ bazanın inkişaf etdirilməsi AR-nın bazar iqtisadiyyatı mühitin fəaliyyət göstərməsi mərhələsində qəbul olunmuş mühasibat uçotunun doqquz konsepsiyası ilə bağlıdır. Bu konsepsiyada AR-da uzun müddətə qəbul olunmuş mühasibat uçotu sisteminin qurulmasına məxsus olan yanaşmalar tətbiq

edilməlidir. Həmin konsepsiya aşağıdakı bölmələrdən təşkil edilir: (“Mühasibat uçotu haqqında” AR-nın Qanununda dəyişikliklər edilməsi haqda AR-nın Qanunu 01 iyun 2018,)

1. Giriş. Planlı iqtisadiyyat mühitində mühasibat uçotu konsepsiyası əmlakın ictimai xarakterinə müvafiq yaradılırdı. Bu cür mühitdə dövlət maliyyə nəzarəti iqtisadi subyektlərin təsərrüfat hərəkəti nümunəsində düşünülmən kənarlaşmaların təyin olunmasını həll edirdi. Mühasibat uçotunun təzə konsepsiyası və onun əsasında təşkil edilən qayda-qanunlar, mühasibat uçotunun yaradılma və həyata keçirilmə normaları həmçinin müəyyən istifadəçilər üçün maliyyə məlumatlarının etibarlı və konkret olması üzərində nəzarətin təşkili üçün uyğun bir şərait yaratmalıdır.

2. Ümumi qayda. Konsepsiya, AR-da mühasibat uçotunun bütün fəaliyyət növləri təsərrüfat yerləri və müxtəlif quruluşlu təşkilatlarda yaradılmasının özəyini təşkil edir. O, aşağıdakı əsas tələbləri ödəməlidir:

- mühasibat uçotunun təşkil edilməsi və həyata keçirilməsinə dair bütün yanaşmalar haqda məlumatlarla maraqlı olan peşəkarları təmin etmək;

- mühasibat uçotu üzrə müasir normativ protokolların və qüvvədə olanların mərhələlərlə hazırlanmasının əsasını təşkil etmək;

- hələ normativ protokollarla tənzimlənməyən məsələlər üzrə uyğun bir qərarın verilməsi üçün istiqamətverici baza rolunu oynamaq;

- mühasibat hesabatında qeyd edilən informasiyaların dərk edilməsində mühasibat məlumatlarına tələbi olan tərəflərə yardım göstərmək. Həmin konsepsiyanın mövqeyini tətbiq etmək üçün mühasibat uçotunun məqsədlərinə əks olmayan müxtəlif sadələşdirilmiş formaların xırda müəssisə subyektlərinə də tətbiq etmək olar.

3. Mühasibat uçotunun məqsədi. Mühasibat uçotunun təşkil edilməsi sistemi müəyyən istifadəçilər üçün məlumatlarla formalaşır. Xarici istifadəçilərin məlumata olan münasibətinə əsasən mühasibat uçotunun əsas məqsədi təşkilatın maliyyə durumu, fəaliyyətin maliyyədən alınan nəticələri və maliyyə vəziyyətində

edilən dəyişiklər haqda uyğun qərar vermək üçün onda geniş marağı olan istifadəçi şəxslərə, məlumatlar əldə etməkdən ibarətdir. Daxili istifadəçilərin məlumata olan münasibətinə əsasən mühasibat uçotunun mühüm vəzifəsi idarəetmə qərarı vermək üçün təşkilat rəhbərinə faydalı məlumat təqdim etməkdir. Bu vaxt əldə edilən məlumatın təkcə daxildə istifadə edilməsini bilmək mütləqdir.

4. Mühasibat uçotunun təşkil edilməsinin əsasları. Mühasibat uçotunun təşkil edilməsi zamanı konsepsiyanın tətbiqi üçün aşağıdakıların olması güman olunur.

- təşkilatın əmlak əlamətləri;
- təşkilatın fəaliyyətinin qeyri-aktivliyi;
- uçot siyasətinin ardıcıl tətbiq olunması;
- təsərrüfat fəaliyyəti situasiyalarının qeyri-müəyyənliyi.

Sözügedən təsərrüfat fəaliyyəti situasiyalarının hansı dövrdə yaranmasından asılı olmayaraq aid olduğu hesabat dövrünə aid edilməlidir.

5. Mühasibat uçotunda yaranan məlumatların məzmunu. İstifadəçilərin ümumi tələbatını qarşılamaq məqsədilə mühasibat uçotunda maliyyə durumu, maliyyənin fəaliyyətinin nəticəsi və bu zaman yaranna yeniliklər haqqında məlumatlar yaranır. Təşkilatın maliyyə vəziyyəti onun fərmanında olan aktivlərin, məsuliyyətlərin və kapitalların strukturu ilə təyin olunur. Təşkilatın fəaliyyətinin maliyyə nəticələri haqqında məlumatlar gələcək dövrlərdə pul axınının effektiv şəkildə istifadə edilməsi qaydasının proqnozlaşdırılmasında edilən dəyişikliklərin təhlil edilməsi üçün vacibdir. Təşkilatın maliyyə vəziyyətinin başqası ilə əvəz edilməsi haqqında məlumat, hesabat dövründə onun investisiya, maliyyə və cari fəaliyyətini tədqiq etməyə zəmin yaradır. Maliyyə vəziyyəti haqqında məlumat, mühasibat balansı, maliyyə nəticəsi haqqında hesabat və başqa hesabatlar vasitəsilə yaranır.

6. Mühasibat uçotunda yaranan məlumata olan tələbat. Mühasibat uçotunda yaranan məlumatlar:

- ❖ istifadəçilər üçün faydalı, başqa sözlə desək münasib, etibarlı və müqayisəli olmağı;
- ❖ eynitərəflilikdə müstəqil olmağı;
- ❖ qeyri-müəyyənlik mühitində yerlərdəki mühakimə və təhlil etmədə ehtiyatlı davranmağı;
- ❖ aktiv və gəlirlərin artıq, məsuliyyətlərin və xərclərin isə çox olmasını təmin etməlidir.

7. Xarici istifadəçilərdən ötrü mühasibat uçotunda yaranan məlumatların tərkibi. Xarici ölkə istifadəçiləri üçün maliyyə durumu və maliyyədən alınan nəticələri barəsində mühasibat uçotunda yaranan komponentlər: aktivlər, məsuliyyətlər və gəlirlər, xərclər, kapitallar sayılır. Aktivlər, təşkilatın təsərrüfat fəaliyyətində cərəyan edən hadisələr üzərində nəzarət etməsi nəticəsində gələcək dövrlərdə iqtisadi qazanc verən təsərrüfat vəsaitləri sayılır.

Aktivlər gələcək dövrlərdə aşağıdakı:

- satış üçün olan mal, iş, xidmət istehsalı zamanı müəyyən aktivlərlə birlikdə istifadə edilən;
- öhdəliyin ödənilməsinə istifadə edilən;
- təşkilatın mülkiyyət sahibləri arasında paylaşdırılan hallarda iqtisadi gəlir verə bilər.

Məsuliyyətlərə proyektlərin təsərrüfat fəaliyyətində həyata keçirilməsi üçün təşkilatın borclarının və alınmış aktivlərə əsasən hesablaşmaların edilməsə aid olunur. Öhdəliyin ödənilməsi hər hansı bir öhdəliyin bir başqası ilə əvəz edilməsi, öhdəliyin kapitalla çevrilməsi, kreditorun tələbinin rədd edilməsi kimi baş verir. Təşkilatın maliyyə vəziyyəti təyin oolunan zaman kapitalın məbləği aktiv və məsuliyyətlərin arasındakı fərq kimi hesablanılır.

Xərclər, hesabat zamanı iqtisadi gəlirin, kapitalın azalmasına gətirib çıxaran, işçilərin əməyinin ödənilməsinə, amortizasiya ayırmalarına və itkilərə görə meydana gələn məsuliyyətlər sayılır. Təşkilatın fəaliyyətinin maliyyə nəticəsinin

təyin olunması zamanı hesabat dövründə qazanılan mənfəət, gəlir və xərc arasındakı balans kimi hesablanır.

8. Aktivlərin, məsuliyyətlərin, əldə edilən gəlirlərin və sərf edilən vəsaitlərin tanınma meyarları. Aktivlər, məsuliyyətlər, gəlirlər və xərclər, başqa sözlə obyektlər mühasibat balansına, maliyyə nəticələri haqqında tərtib edilən hesabatda daxil olunarkən öz həqiqi tələbatına uyğun olmalıdır. Aktivlər, təşkilatda iqtisadi qazanc gətirilən və onun dəyəri ölçülə bilən situasiyalarda mühasibat balansına qəbul olunur və tanınır. Məsuliyyətlər, təşkilata iqtisadi qazanc verən təsərrüfat vəsaitlərinin və onların mötəbər səviyyədə hesablanması üçün uyğun tələblərinin ödənilməsi mühitində mühasibat balansına qəbul olunur və tanınır.

Gəlirlər, gələcək dövrlərdə uyğun aktivlərlə əlaqədar iqtisadi qazancın gəlməsi, yaxud məsuliyyətlərin mötəbər səviyyədə ölçülə bilməsi hallarında maliyyə nəticələri və onun istifadə edilməsi haqqında hesabatda qəbul olunur və təsdiq edilir. Sərf edilmiş xərclər, aktivlər hesabına gələcək iqtisadi qazancın nisbətən azalmasına, öhdəliyin çoxalmasına imkan verən və təsdiq edilən hallarda qəbul olunur və maliyyə nəticələri və onun istifadəsi haqqında tərtib edilən hesabatda təsdiq edilir.

9. Aktivlərin, məsuliyyətlərin, gəlirlərin və xərclərin təhlil edilməsi həqiqi dəyərlə icra olunur. Məlumatların mühasibat uçotunda əhəmiyyətini təmin etmək üçün həmin obyektlərin təhlil edilməsi aşağıdakı kimi:

a) cari dəyərlə, başqa sözlə desək müəyyən obyektin dəyişdirilməsi vacib olan hallarda mühasibat hesabatı hazırlanan tarixə ödənilən pul vəsaiti dəyəri üzrə;

b) cari bazar qiymətilə, başqa sözlə desək, obyektin satılması sayəsində, onun ləğv olunma müddəti daxil olan zaman əldə edilə bilən pul vəsaiti dəyəri üzrə həyata keçirilə bilər.

“Mühasibat uçotu haqqında” AR-nın qanununa edilmiş sonuncu dəyişikliklərə əsasən uçotun təşkili və aparılması artıq “MMUS- ” ilə deyil, MHBS-na (IFRS), Kiçik və Orta Sahibkarlıq Subyektləri üçün MHBS-na (IFRS SME) və İctimai Sektor üçün MUBS-na (IPSAS) əsasən yerinə yetiriləcəkdir.

Aid olduğu kateqoriyadan asılı olaraq hüquqi şəxslər üçün mühasibat uçotunun aparılması üzrə tələblər aşağıdakı kimi müəyyən edilir:(Uçot sahəsində yeni reallıqlar, yeni tələblər Bakı , 2018)

- Publik hüquqi şəxslər, ictimai əhəmiyyətli qurumlar üçün - yalnız IFRS
- İri və Orta Sahibkarlıq Subyektləri üçün – öz seçimlərindən asılı olaraq IFRS və ya IFRS SME.

- Kiçik və Mikro sahibkarlıq subyektləri – AR Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilən xırda sahibkarlıq subyektlərində uçotun həyata keçirilməsi qaydaları yaxud öz seçimlərindən asılı olaraq IFRS və ya IFRS SME.

- Qeyri-kommersiya təşkilatları – IPSAS prinsipləri əsasında Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilən uçot qaydaları əsasında.

Qanunvericiliyə edilən sonuncu dəyişikliklər həmçinin bu sahədə Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinə verilən səlahiyyət ilə də yadda qalmışdır. Belə ki, büdcə təşkilatları və maliyyə institutları istisna olmaqla digər bütün kommersiya təşkilatlarında yuxarıda qeyd olunan tələblərə əməl edilməsinə nəzarət aparılan vergi yoxlamaları çərçivəsində Vergilər Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilməkdir.

Belə ki, IFRS və IPSAS artıq Azərbaycan dilinə rəsmi tərcümə olunmuş və Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin rəsmi internet sahifəsində dərc edilmişdir. IFRS SME-nin 30 iyun 2019-cu ilə qədər dərc edilməsi gözlənilir.

Mühasibat uçotu haqqında qanuna əsasən mühasibat uçotu subyektləri tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi əsasında vergi orqanlarına təqdim edilən vergi hesabatları onların yuxarıda qeyd olunan qaydada hazırlanmalı olan maliyyə hesabatlarını əvəz etmir.

Vergi Məcəlləsinin 67-ci maddəsinə əsasən vergi ödəyicisi mühasibat uçotunu müəyyən edilmiş qaydada aparmadıqda vergi orqanları vergi öhdəliklərini əlaqəli məlumatlar əsasında hesablamaq hüququna malikdir.

3.2 Maliyyə hesabatlarının şəffaflığı və təqdimatı üzrə nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi

Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən əsası qoyulan və müasir dövrdə AR-nın Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən idarə olunan iqtisadi, sosial, siyasi və başqa bir çox sektorlarda islahatların müvəffəqiyyətli nəticələri, o cümlədən qanunvericilik bazasının inkişaf etdirilməsi maliyyə vəsaitlərinin şəffaf idarə olunmasında vacib əhəmiyyət daşıyıb. Yerinə yetirilən işlərdən başqa, milli qanunvericilik əsasının yaradılmasında təzə normativ hüquqi protokolların qəbul edilməsi günümüzdə də şəffaf idarəetmənin əsas hədəf olduğunu irəli sürməyə əsas verir. Xüsusilə, inkişaf etmiş beynəlxalq təcrübəyə əsasən iqtisadiyyatda şəffaflığın çoxalması yönündə ciddi qərarların verilməsi, ancaq dövlətin deyil, o cümlədən, ölkə əhalisinin və sahibkarların mənafelərinin qorunub saxlanması istiqamətində həqiqi imkanlar ərsəyə gətirir.

İqtisadiyyat sahəsində şəffaflığın çoxalması yönündə ölkədə həyata keçirilən tədbirlər kontekstində Avropanın və Asiyanın əksər dövlətlərinin nüfuzlu təşkilatlarının üzvlərinin iştirakı ilə təşkil edilən Mühasiblərin və auditorların III Avrasiya Forumunun faydasını mütləq vurğulamaq istəyirəm. Sözsüz ki, belə tədbirlər intensiv tərəqqi edən dövlətimizin uyğun iqtisadi təşkilatlarında fəaliyyət göstərənlərə, sahibkarlara, təsərrüfat subyektlərinin başçılarına yardım göstərilməsində vacib rol sərgiləyir. Bazar iqtisadiyyatında şirkət və qurumların sağlam maliyyə mənbələrinin müəyyən edilməsi, mütəmadi olaraq mənfəətliliyinin təmin olunması məqsədilə dürüst və etibarlı məlumat lazımdır. Bu cür məlumat isə modern normalara uyğun gələn uçot və hesabat sistemi ilə formalaşa bilər. Bu nöqtəyi-nəzərdən, dövlətdə mövcud olan yerli müəssisə və qurumların uçot və hesabatlarının BMHS-la uzlaşdırılması onların tərəqqisinə stimül verən faktorlardan biri ola bilər. ("Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiyanın təsdiq edilməsi barədə" ,2007)

Müasir dövrdə AR-da mühasibat uçotunun həyata keçirilməsi sistemində bir çox dəyişikliklər, yeniliklər və konkretləşdirmələr edilmişdir. Bu səbəbdən də

müəssisənin uçot siyasətini tərtib edərkən mühasibat uçotu mövzusunda AR Qanununa, ölkənin başqa qanunlarına, dövlət başçısının fərmanlarına, qərarlarına və dövlətin Maliyyə Nazirliyinin əmrlərinə, təlimatlarına və məktublarına xüsusi ilə müasir hesablar planına əsaslanmalıdır.

Mühasibat uçotunun müasir prinsiplərinin təyin olunması nöqtəyi-nəzəindən “Mühasibat uçotu haqqında” AR-nın 2004-cü il iyun ayının 29-u verilən Qanunu və onun tətbiq olunması haqda Prezident fərmanı mühasibat uçotu sektorunda dövlət tənzimlənməsinin edilməsi yönündə vacib sənədlərdir. Bu istiqamətdə dövlət tənzimlənməsinin əsas məqsədi kommərsiya və qeyri-kommərsiya qurumları üçün BMHS və onların əsasında ərsəyə gətirilmiş MMUS- nı tərtib edib tətbiq etməklə, ölkə daxilində mühasibat uçotunun dünya standartları əsasında tərəqqi etdirilməsini və maliyyə hesabatlarının aydınlığını təmin etməkdən ibarətdir. Fəaliyyətə başladığı andan MSN-də dövlətin müdafiə qüdrətinin artması yönündə vacib işlər həyata keçirilmişdir.

MSN-nin əsas strateji vəzifələrinin icra edilməsi üçün hər il dövlət büdcəsindən götürülən vəsaitlərin xərclənməsində doğru şəkildə uçotun həyata keçirilməsi vacib əhəmiyyət daşıyır. Bu nöqtəyi-nəzərdən, BMHS-nın və onların sayəsində yaradılmış MMUS- nın tətbiq edilməsi MSN və ona məxsus şirkət və qurumlar üçün də uyğundur.

Maliyyə uçotu sisteminin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı olaraq nazirliyin tabeliyində olan şirkət və qurumlarda daha cəld maliyyə aparatının ərsəyə gətirilməsi üçün uyğun tərkib dəyişiklikləri edilmiş və kadrların attestasiyası təşkil edilmişdir. Bundan başqa, dövlətlərarası və ölkədaxili normaların tədris edilməsi üzrə kadr hazırlığının təşkili üçün nazirliyə aid şirkət və qurumların bu sektorda fəaliyyət göstərən mütəxəssisləri üçün Professional Maliyyə Menecerləri Assosiasiyasının tədris mərkəzi “İnfosistem-Link” MMC tərəfindən, uyğun olaraq, “BMHS” və “MMUS- ” təlim kursu həyata keçirilmiş və kursu uğurla başa vuran mütəxəssislərə diplom və sertifikatlar təqdim edilmişdir.

Dövlətlərarası standartlara keçid etmək ilə bağlı təlim kurslarının təşkil edilməsi vacib bir problem kimi mütləq həll edilməlidir. Bununla belə, BMHS üzrə qısamüddətli təlim keçmiş mütəxəssislərlə uçotun zəruri səviyyədə təşkil edilməsi və həyata keçirilməsi qeyri-mümkündür. Buna görə də kadr hazırlığı kütləvi olaraq həyata keçirilməlidir. Bir neçə dəfə MN tərəfindən kurslar təşkil edilsə də, bu kurslar qısamüddətli olmuşdur və az ayda mütəxəssislərin iştirakı təmin olunmuşdur.

Kadr hazırlığında tələb etdiyini və müəssisələrin imkanlarının az olmasını nəzərə alsaq, bu, daha çox özünü göstərir. Büdcədən maliyyələşən qurumlarda mütəxəssislərin ixtisasartırma kurslarına yönləndirilməsi üzrə vəsait nəzərdə tutulsa da, bu vəsaitlər yetərli deyildir və BMHS-nın və MMUS- nın tətbiqi ilə bağlı mütəxəssislərin yetişdirilməsi üçün dövlət büdcəsindən müəyyən qədər vəsaitin ayrılması yaxşı olardı.

Vurğulamaq istəyirəm ki, PMMA-nın tədris mərkəzi “İnfosistem-Link” MMC-nin mütəxəssislərinin dəstəyi ilə Müdafiə Sənayesi Nazirliyinin “Büdcədən maliyyələşən təşkilatlarının uçot siyasəti” tərtib edilmiş və təsdiqlənmək üçün Maliyyə Nazirliyinə göndərilmişdir. Bundan başqa, nazirliyin büdcədən maliyyələşən qurumları MMUS- na keçid etmiş və 2009-2010-cu illər üçün illik maliyyə hesabatları bu normalara müvafiq şəkildə tərtib olunaraq, uyğun dövlət orqanlarına verilmişdir.

Müasir dövrdə MUBS-a keçilməsi ilə bağlı uyğun qanunvericilik protokollarına əsasən tədbirlər görülür. Mühasibat uçotunun avtomatlaşdırılması üçün MN tərəfindən büdcə təşkilatlarına MMUS- na əsasən tərtib edilmiş “Günəş” proqramının büdcə versiyasından istifadə edilməsi hüququnun verilməsi təqdirəlayiqdir. Bununla yanaşı, təsərrüfat hesablı şirkət və qurumlarda da “Günəş” proqramının kommersiyasından istifadə edilməsi hüququnun verilməsi qənaətbəxş olardı. Büdcədən maliyyələşən qurumlarda “Büdcə Təşkilatları üçün MMUS- na müvafiq olaraq mühasibat uçotunun təşkil edilməsi və həyata keçirilməsinə dair Təvsiyələr”in tərtib edilməsi normaların tətbiq edilməsi və mütəxəssislərə dəstək

nöqteyi-nəzərindən pozitiv əhəmiyyəti qeyd olunmalıdır. Vacib məsələlərdən biri də konsolidə edilmiş hesabatların hazırlanmasıdır.

Günümüzdə büdcə təşkilatlarına məxsus və ancaq büdcədən maliyyələşən qurumların hesabatlarını konsolidə edilmiş hesabata daxil edirlər. Ancaq istənilən nazirliyə məxsus təsərrüfat hesablı və qanun kapitalında dövlət payı olmaqla ərsəyə gətirilən müəssisələr vardır. Həmin müəssisələrin hesabatlarının birləşdirilmiş hesablara aid olması mexanizminə aydınlıq gətirilməlidir. Son olaraq bu forumun təşkil edilməsində əməyi olanların hər birinə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. İnanıram ki, bu cür tədbirlərin həyata keçirilməsi bəzi problemlərin yoluna qoyulması istiqamətində xüsusi rol oynamaqdan əlavə, həm də qarşılıqlı əlaqələrin yaranmasına da şərait yaradacaqdır.

3.3 Azərbaycan MMUS- nın tətbiqinin müxtəlif formalarının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Maliyyə hesabatlarının və mühasibat uçotunun iqtisadi tərəqqinin modern səviyyəsinin tələblərinə müvafiq olaraq inkişaf etdirilməsinin 2 mühüm istiqaməti təyin edilmişdir: (<http://maliyye.gov.az/static/129/maliyye-hesabatlarinin-beynelxalq-standartlari>)

1. Maliyyə uçotunun dünya standartları ilə uzlaşdırılması;

2. Şirkət və qurumlarda kompyuter mühasibatının tətbiq edilməsi. Mühasibat uçotu biznesin dili sayılır. Bu dili ayrı-ayrı dövlətlərin biznesmenlərinin anlama bilməsi çox vacib əhəmiyyət daşıyır. Bu anlaşılıqlığın təmin olunmasının ən ideal variantı isə mühasibat hesabatlarının MHBS-na (MHBS-ya) harmonizasiya etməsidir. Bu standartlar dünyanın şirkətlərinin mühasibat hesabatlarının hazırlanması üçün maliyyə-təsərrüfat əməliyyatlarının hamı tərəfindən tanınması, təhlil edilməsi və elan edilməsi tələblərini müəyyən edən qaydaları özündə ehtiva edir. Standartın əsas məqsədi maliyyə məlumatı istifadəçilərinin doğru qərar vermə işini nisbətən asanlaşdırmaqdan ibarətdir.

MHBS- əvvəlcə uçotun tənzimləyici mexanizminin vacub bir hissəsidir. Bununla belə, MHBS- yüksək keyfiyyətli, asan dərk edilən və tətbiq edilməsi mümkün olan qlobal mühasibat uçotu standartları məcmusudur. Burada əsas məqam odur ki, yer üzündəki bütün müəssisələr eyni normativlərdən istifadə edərlərsə, o zaman həmin müəssisələrin tərtib etdikləri maliyyə hesabatları da müqayisə oluna bilər.

Dünya standartlarına müvafiq olaraq hesabatların inkişaf etdirilməsinə ehtiyac aşağıdakı amillərlə bağlıdır:

a) Maliyyə hesabatlarında faydalı manipulyasiyaların və səhvlərin ortadan qaldırılması üçün – bəzi vacib iqtisadi qərarlar maliyyə hesabatlarının əsasında qəbul edilir. Ancaq, maliyyə hesabatları manipulyasiyalara uğraya bilər və eyni zamanda səhvlər edə bilər. Maliyyə hesablarında rəqəmlərin yönləndirici təsirindən yayınmaq üçün maliyyə hesabatlarında hansı maddələrin bilinməsi, onların nə cür

təhlil edilməsi və onlar haqqında hansı informasiyaların elan edilməsini tənzimləyən bir sistemə tələbat var;

b) Maddələrin maliyyə hesabatlarında qeyd edildiyini və əgər bu cür deyilsə, bunun səbəblərinin elan edilməsini təmin etmək üçün – mühasibatlıq elə bir sahə deyil ki, nəticələr hər zaman eyni olsun. Bununla belə, mühasibatlıqda müəyyən bir rəqəm onu hesablayan mühasibin subyektiv fərziyyələrinə əsasən digər bir mühasibin müəyyən etdiyi rəqəmdən çox fərqli ola bilər. Burada əsas həlledici məqam odur ki, maliyyə hesabatlarında ətraflı açıqlamalar verməklə, istifadəçilərin doğru qərar verməsini təmin etmək olsun.

c) Qlobal harmonizasiyaya stimül verməsi üçün – bu ilk 2 səbəbdən qaynaqlanan bir nəticədir. Mühasibatlıq fəaliyyəti dünya səviyyəsində tənzimlənməzsə, ayrı-ayrı dövlətlərdəki müəssələr öz mühasibat uçotlarını fərqli qayda-qanunlar əsasında həyata keçirirlər. Bu da qlobal harmonizasiya üçün müəyyən çətinlik törədir. Dünyanın harmonizasiya prosesi isə beynəlmiləl normalara transformasiyanı vacib edir. Bu normalar üzrə maliyyə hesabatlarının inkişaf etdirilməsi dünya ticarətinə və qlobal iqtisadi artıma stimül verir.

Maliyyə hesabatlarının MHBS-ya müvafiq olaraq inkişaf etdirilməsinin bəzi üstünlükləri mövcuddur. Buraya aşağıdakılar aiddir:

- Dünya üzrə korporasiyaların konsolidə olunan hesabatlarının tərtib edilməsinə zəmin yaradır;
- İnvestorların kapitallarının bir dövlətdən başqa bir dövlətə köçürmə proseslərini asanlaşdırır;
- Dünyanın hər yerində şirkətlər arasında mühasibat sənədləşməsinin müqayisə edilməsini təmin edir;
- Konkret iqtisadi məntiqə əsaslanır;
- Uçot sektorunda ən yaxşı modern dünya təcrübəsinin konspektləşdirilməsinə imkan səbəb olur;
- Dünya üzərində maliyyə hesabatlarının istifadəçilərinin bu hesabatları daha asan başa düşmələrinə zəmin yaradır.

20-ci əsrin sonları və 21-ci əsrin başlanğıcında dövlətimizdə mühasibat uçotunun tərəqqisində müasir bir mərhələ başlamışdır. AR-nın iqtisadi sistemində bazar əlaqələrinin yaradılması, dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilərək onun əsasında xüsusi sahibkarlıq müəssisələrinin ortaya çıxması, iqtisadiyyatda dövlət sahəsinin payının azalması və buna əsasən xüsusi sahibkarlıq sahəsinin xüsusi çəkisinin artması kimi faktorlar mühasibat uçotu sistemi və hesabatların təzə iqtisadi strukturun tələblərinə müvafiq olaraq inkişaf etdirilməsi zərurətini yaratmışdır. (Q.Rzayev,2006)

Tədqiqat zamanı köhnə hesablar üzrə olan qalıq qiymətlərinin yeni tətbiq olunan mühasibat hesablarına keçid edilməsinə aid metodoloji prinsiplər hazırlanmış və buna əsasən mühasibat hesablarının təzə müxabirləşmələrindən nümunələr irəli sürülmüşdür. Müəssisə daxilində MMUS-nın kompyuter mühasibatı ilə ikitərəfli tətbiq edilməsinin prinsipləri əsaslandırılaraq, uçot məlumatlarının yaranması, bir araya gətirilməsi, mühasibat formasında istifadə edilməsi və idarəetmə məqsədləri üçün təqdim olunmasında MMUS və eyni zamanda kompyuter mühasibatının icra etdiyi rol və tutduğu mövqe tədqiq edilmişdir. Nəticədə müasir uçot standartlarının və eyni zamanda kompyuter planının budaqlanma prinsipi əsasında yaradılması məsələlərinin tədqiq edilməsi nəticəsində aydın olmuşdur ki, hesabların müvafiq informasiya mənbəsinə bu prinsiplərin tələbləri üzrə yerləşdirilməsi müəssisə daxilində mühasibat uçotunun müasir standartların tələblərinə müvafiq olaraq həyata keçirilməsinə səmərəli şərait yaratmaqla yanaşı, o cümlədən, idarəetmə uçotuna dair çoxsaylı və fərqli məsələlərin də eyni anda yoluna qoyulması təmin olunur. Kompyuter mühasibatının inkişaf etdirilməsi, onun təzə mühasibat uçotu normalarının tələbləri ilə uzlaşdırılması və tətbiq edilməsi məsələlərinin tənzimlənməsi günümüzdə mühasibat uçotunun tərəqqisi üçün ən vacib məsələlərdən biri hesab edilir.

Dövlətin iqtisadi tərəqqisinin müasir mərhələsində və İT-nın texnologiyalarının daha da tərəqqi etdiyi mühitdə müəssisənin mühasibat uçotu məlumatlarının hazırlanması məsələlərinə də yetərincə diqqət edilməsi

məqsədəuyğundur. Dövlətin iqtisadi tərəqqisi proseslərinin ən yüksək səviyyələrdə idarə olunmasının effektivliyi idarəetmənin ən aşağı səviyyələrində formalaşan məlumatların keyfiyyətindən çox asılıdır. Burada məlumatın keyfiyyəti dedikdə, daha çox, iki göstərici nəzərdə tutulur:

- 1) düzgünlük;
- 2) çeviklik.

Hər bir müəssisədə kompyuter mühasibatı tətbiq olunarsa, bunun nəticəsində dövlətin mövcud iqtisadiyyatında vahid kompüter şəbəkəsinin ərsəyə gətirilməsi ideyası reallaşa bilər ki, nəticədə bu iqtisadiyyatın idarə olunması, e-hökumətin yaradılması, virtual vəsaitlərin müəssisələr tərəfindən istifadə edilməsi, mühasibat-maliyyə hesabının, vergi bəyannamələrinin və başqa uçot-hesabat məlumatlarının təqdim olunmasında xüsusi rol oynaya bilər. Bu məqsədlə ölkə daxilində mühasibat uçotunun kompyuterləşdirilməsi konsepsiyasının hərtib olunması və bu konsepsiyanın hökumət orqanları tərəfindən qəbul olunması münasib sayılır. Mühasibə 77 3. Proqram dövlətin daxili kompyuter şəbəkələrinə daxil olmaq imkanına sahib olmalıdır. Şirkət və qurumlarda mühasibat uçotunun kompyuterləşdirilməsi prosesində qeyd edilən tələblərə uyğun olan lisenziyalı kompyuter mühasibatı proqramının işlədilməsi ölkə daxilində mühasibat uçotunun lap çox tərəqqi etməsinə səbəb ola bilər.

Vurğulayaq ki, müasir mühasibat uçotu normativlərinin tətbiq edilməsinin dövlətin iqtisadiyyatının idarə olunması məsələlərində xüsusi rol oynadığına görə bu cür tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üçün büdcə vəsaitinin ayrılmasını da məqsədəuyğun saymaq olar. Sadaladıqlarımızı konspektləşdirsək, günümüzdə şirkət və qurumlarda mühasibat uçotunun təzə standartların tələblərinə müvafiq olaraq inkişaf etdirilməsi üçün aşağıda qeyd edilən tədbirlərin görülməsi münasibdir:

1. Mühasibat uçotunun hesablar planının tətbiq edilməsinə dair təlimatın tərtib edilməsi;
2. İstənilən MMUS-nın izahlarının dərc olunması;

3. Mühasibat hesabatı formalarının dərc olunması və onların hazırlanması haqda uyğun təlimatın tərtib edilməsi;
4. Müəssisə daxilində MMUS- nın tətbiq olunması üçün onlara yüksək ixtisaslı məsləhət xidmətlərinin təqdim edilməsi yardımının göstərilməsi;
5. Müasir uçot modeli və MMUS- barəsində araşdırmalara təkan verilməsi və onların izah edilməsi üçün həsr edilmiş əsərlərin nəşr olunmasının dəstəklənməsi;
6. Mühasibat uçotu üzrə kompyuter proqramlarının lisenziyalaşdırılması;
7. Lisenziyalaşdırılmış kompyuter mühasibatı proqramlarının ali məktəblərdə tədris edilməsi;
8. Mühasibat uçotu normaları və kompyuter mühasibatının ali iqtisadi məktəblərdə tədris edilməsi;
9. Mühasib kadrlarının inkişaf etdirilməsi və onlara Beynəlxalq və MMUS- nın, həmçinin, kompyuter mühasibatının müəssisə daxilində tətbiq olunması qaydalarının öyrənilməsi üçün xüsusi ixtisasartırma kurslarının yaradılması və s.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLLİFLƏR

1. Maliyyə hesabatı və eyni zamanda uçotu sistemi ölkə daxilində baş verən sosial- iqtisadi tərəqqi ilə bağlıdır. Onun müasir bazar əlaqələrinin, biznesin səviyyəsinə əsasən dəyişdirilməsi və inkişaf etdirilməsi obyektiv zərurətə çevrilmişdir. AR-nın dünyanın iqtisadi inteqrasiyasına daxil olması, dövlətin bəzi iri kommertiya qurumları və müəssisələrinin xarici əmtəə və fond bazarlarına çıxışı, o cümlədən xarici ölkələrdən investisiya hərəkətinin intensivləşməsi də həmin sistemin vaxtaşırı tərəqqi etdirilməsi və dünya praktikası ilə uzlaşdırılmasını vacib edən faktorlardır.

2. Tədqiqatlardan məlum olur ki, ölkə daxilində bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün hələ başlanğıcında yaradılan uçot-hesabat sistemi nəzəri-metodoloji, pratiki nöqteyi-nəzərdən dünya miqyasında uçotun, əsasən də maliyyə hesabatının harmonizasiyası tələblərinə müvafiq gəlmirdi. Bu sistem, öz növbəsində dinamik olan bazar iqtisadiyyatında cərəyan edən hadisələr, proseslər, faktlar və təzə obyektlər haqda adekvat məlumat yaratmaq metodologiyası, üsullarına sahib deyildi.

3. Beynəlxalq praktika və edilən araşdırmalar təsdiq edir ki, istifadəçilər tərəfindən əsaslandırılmış iqtisadi qərarların verilməsi əsasında maliyyə hesabatında yaradılan məlumat durur. Bu səbəbdən də, uçot sistemi, onun axırıncı mərhələsi olan maliyyə hesabatı, vaxtaşırı dəyişən biznes şəraitində sürətli və üstün qərarların verilməsi üçün olduqca faydalı məlumat yaratmaq metodologiyası və metodikasına sahib olmalıdır.

4. İnstitusional vahidlər miqyasında cərəyan edən təsərrüfat hadisələri və faktları haqda informasiyaların qeydə alınması, əldə olunması, istifadə edilməsi və istifadəçilər üçün gərəkən məlumat halına salınması üsulları birdəfəlik olmayıb hər zaman konkretləşdirilməli və inkişaf etdirilməlidir. Bu nöqteyi-nəzərdən, maliyyə hesabatının Dövlətlərarası standartları və onların əsasında tərtib edilmiş MMUS-müəssisələrin fəaliyyət şəraitinin sosial, ekoloji, iqtisadi, normativ hüquqi istiqamətlərdə dəyişməsinə əsasən bir daha yoxlanılmalıdır.

5. Tədqiqatlardan məlum olur ki, keyfiyyətli məlumat yaratmaq üçün verilmiş uçot və hesabat sistemini mükəmməl konsepsiya və prinsiplər əsasında təşkil etmək, onları həqiqi praktikanın tələbləri ilə uzlaşdırmaq lazımdır. İlk növbədə maliyyə hesabatının məzmunu, onun statusu, təyinatı məsələləri nəzəri, metodoloji və praktiki istiqamətlərdə lap çox tədqiqat obyektinə olmalıdır. Ona görə ki, maliyyə hesabatının bu məsələlərini doğru izah etmədən, onun nəzəri-metodoloji və praktiki əsaslarını və qaydalarını da konkret təyin etmək qeyri-mümkündür. Tədqiqatlar bunu deməyə əsas verir ki, uçot və hesabat üzrə kitablarda, o cümlədən Dövlətlərarası və ölkədaxili standartlarda maliyyə hesabatı geniş şəkildə şərh edilməmişdir.

6. Maliyyə hesabatının əsas məqsədinin məlumat yaratmaq olduğu nəzərə alınsa, bu zaman hesabat ilə məlumat arasındakı əlaqəni forma ilə məzmunun qarşılıqlı əlaqəsi kimi dəyərləndirmək mümkündür.

Maliyyə hesabatı məlumatın bir çox fərqli məqsədlərlə istifadə olunmaq üçün təqdim edilməsi forması, məlumat isə özündə müəyyən sosial, iqtisadi, psixoloji, etik qarşılıqlı əlaqələri kəmiyyət halında ifadə edən məzundur. Maliyyə hesabatı – iqtisadi qərarlar vermək üçün müəssisənin əmlak və maliyyə vəziyyətini, fəaliyyətinin nəticələrini müşayiət etmək və qiymətləndirmək üçün mühasibat uçotunun informasiyaları üzrə formalaşdırılaraq istifadəçilərə özəl informasiyanın bir sıra formalarda göstərilməsi metodu kimi qəbul olunmalıdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. "Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiyanın təsdiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı, 28 iyul 2007-ci il, JN» 2292 // Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2007, JY2 7, maddə 728, s. 1985- 2015.
2. Adil Kərimov(2014). "Mühasibat uçotu, vergilər" Bakı. Elm,145 s
3. Abbasov i.m., Məmmədov i.a., Cabbarov a.s.(2017) "Mühasibat uçotu (sahələr üzrə)" - dərslik. Bakı, 424 s.
4. Əli Sadiqov (2012) "Mühasibat uçotu", Bakı; Çıraq, 211 s.
5. Əbdülhəsənov Tural Tofiq (2016).Kənd təsərrüfatının investisiya cəlbəediciliyinin artırılması istiqamətləri , Bakı. Elm s.278
6. K.A.Xudaverdiyeva, İ.M.Abbasov(2014) "Vergiqoyma və gömrük əməliyyatlarının uçotu"dərslik ,Bakı, Aydınoglu, s.248
7. Q.Ə.Abbasov (2013) "Sıfırdan başlanan mühasibat uçotu", Bakı; Elm, 296 s.
8. Q.Ə.Abbasov(2000). "Mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi" Bakı Elm,
9. Q.Rzayev. (2006) "Mühasibat uçotu və audit" Bakı; Elm, 298 s.
10. S.Səbzəliyev (2003) "Mühasibat (maliyyə) hesabatı" -Bakı. Çıraq. 345 s.
11. S.Səbzəliyev və Q.Ə.Abbasov (2015) "Xidmət sahələrində mühasibat uçotu"- Bakı.
12. S.Səbzəliyev və Q.Ə.Abbasov(2003) "Mühasibat (maliyyə) uçotu" Bakı; Elm, 211 s.
13. V.Quliyev,S.M.Səbzəliyev (2014) "İdarəetmə uçotu", Bakı. Çıraq. 201 s.

Rus dilində

14. Калькулирования себестоимости продукции М.: Финансы (2014.) - 210с.
15. Васильева И.П. Практические советы по переходу на новый План счетов(2011). 205с.
16. Врублевский Н.Д., Крылов М.Ф.(2016) Совершенствование нормативного метода учета. М.: Финансы и статистика,. - 180 с.
17. Гмурман В. Е.(2015) Теория вероятностей и математическая статистика. М.: Высшая школа,. 408 с.
18. Денисова И.П.(2014) Управление издержками и ценообразование: Учебное пособие. М.: Экспертное бюро,-64с.
19. Доугерти К(1997). Введение в эконометрику. М. : Инфра-М,. 269 с.
20. Друри К. (1994)Введение в управленческий и производственный учет М: Издательство Аудит,.

İngilis dilində

1. Drury K.(2014) Introduction to management and production accounting M: Audit Publishing House,.
2. Zudilin A. P.(2012) Analysis of economic activities of enterprises in developed capitalist countries of Yekaterinburg: “Stone belt”,.-360s.
3. Zudilin A. P(2016). Accounting on. capitalist enterprises -M .: Univ. Friendship of Peoples,. 128s.
4. Indukayev V.P.(2016) Organization of operational accounting and control. production costs. M .: Finance and Statistics,. - 274 p.
5. Karpova, T.P.(2016) Management Accounting: Textbook for universities. M .: Audit, UNITI,.-350s.
6. Kondratova I.G.(2012) Fundamentals of management accounting

7. LAWRENCE, Steve. “International Accounting”, International Thomson Business Pres, London, 1996

İnternet resurslari

1. [https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/725964/Annual Report and Financial Statements 2018.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/725964/Annual_Report_and_Financial_Statements_2018.pdf)
2. https://www.gs1uk.org/~media/documents/marketing-documents/gsl_uk_accounts_2017_18.pdf
3. <http://www.mc2i.fr/What-are-the-differences-in-French-Accounting-vs-UK-Accounting>
4. <https://translationjournal.net/journal/13finan.htm>

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1. “B” şirkətinin sahib olduqları.....	53
Cədvəl 2. 31.12.2018 tarixli balans hesabatı.....	53
Cədvəl. 3. “B” şirkətinin öhdəlikləri.....	54
Cədvəl. 4. 31.12.2018 tarixli balans hesabatı.....	54